

Ўзбекистон Республикаси Олий ва Ўрта таълим вазирлиги
Низомий номидаги Тошкент Давлат
Педагогика Университети

Руйхатга олинди

№ _____
“ ____ ” _____ 2007.

“Тасдиқлайман”

ЎЗР ОЎМТВ
“ ____ ” _____ 2007.

Ўзбекистон тарихи
фанидан амалий машғулотлар бўйича
услубий қўлланма

Таълим соҳаси: 100 000- таълим
Билим соҳаси: 140 000-ўқитувчилар
тайёрлаш ва педагогика фани

Аннотация: Ўзбекистон Республикаси мустақиллигининг қўлга киритиши тарихимизни тубдан ислоҳ қилиш мавжуд бирламчи манбаларга таянган ҳолда ҳолисона ва ҳаққоний, адолат ҳамда тарихийлик нуқтаи назаридан ўрганиш ва ўқитиш имконини берди. Юртимиз фуқаролари Ўзбекистоннинг ҳар қандай мафкурадан холи бўлган ҳамда таҳлилларга асосланган ҳаққоний тарихини ўрганиш ва ундан сабоқ олиши давр тақозосига айланди.

Мазкур “Ўзбекистон тарихи” фанидан амалий машғулотлар бўйича методик қўлланма Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси ижтимоий комплексининг махсус методологик комиссияси баённомаси ва Ўзбекистон Республикаси Олий ва ўрта махсус таълим вазирлиги, олий ўқув юртлар илмий-услубий бирлашмаларининг фаолиятини Мувофиқлаштирувчи Кенгаш Президиумининг 2003 йил 1-июль мажлиси қарори билан тасдиқланган ва 2004-йил 17-августда тавсия этилган “Ўзбекистон тарихи” фанидан намунавий дастур асосида яратилди.

Муаллифлар ҳар бир мавзуга илова этилган илмий адабиётлар мажмуини таҳлил этган ҳолда тарихимизни ҳаққоний ва ҳолисона яратиш йўлидан бориб уни ўқувчиларга етказишга ҳаракат қиладилар ва тарихимизни янада чуқурроқ ўрганишга ҳамда уни унутмасликка даъват этадилар.

Ушбу услубий қўлланма бўйича ўз фикр-мулоҳазаларини билдирган ҳамкорликларга аввалдан миннатдорчилик билдирамыз.

Тузувчилар: ф.ф.н. доцент Абдуллаев Б.Н., т.ф.н. доцент Турсунов Р.Х., катта ўқитувчилар Шоёқубов Ш.Ш., Абдиева А.Н., Шарипова Ш.Л., Мўминова Д.Қ., ўқитувчилар Абдуллаев Б.Н., Матёқубов Х.Х.,

Тақризчилар: т.ф.н.доц, Атахўжаев А., т.ф.н.Илхомов З.

Илмий муҳаррир: т.ф.н.проф. ЎЗР ФА академиги Асқаров А.А.

Ушбу услубий қўлланма Низомий номидаги ТДПУ ўқув-услубий Кенгашининг 2007 йил _____ даги _____ рақамли қарори билан нашрга тавсия этилган.

Сўз боши

Маънавий тикланиш, мустамлака ва қарам даврларимизда йўқ бўлиши холига келган кадриятларимиздан барчаси коммунистларнинг ғоявий таъзийқи остида тарихимизнинг нотўғри талқин қилишида яққол намоён бўлди. Улуғ аждодларимизнинг жохон цивилизациясига қўшган хиссаларини баралла гапришга, ёзишга, халқимизга етказишга ҳам имкон берилмасди. Ҳамма нарсада “улуғ миллат”, “оға халқ” дан кейинги ўринда турушимиз талаб қилинарди. Бу ғоявий методологик қолип тарихимизнинг муҳум моммоларини ёритишда ҳам ишга солинар эди. Ана шундай ғоявий қолип бугун сиз кўзда тутаётган туркий халқларнинг этник жараёнлари, айниқса ўзбек этногенези масаласи билан биргаликда ўзбек халқи давлатчилиги тарихи, Амур Темур ва темурийлар даври, Чор Россиясининг Ўрта Осиёни босиб олиши ва ундан сўнг Советлар даврида бу юритилган қатағонлик каби қатор муҳим тарихий муоммолар узоқ вақт нотўғри тушунтирилиб келинди. Аввало илдизлари милоддан аввалги минг йилликларга бориб тақалувчи ўтроқ дехқончилик маданиятидан, шундан буён узлуксиз давом этиб келган тарихимиздан ўзбек халқини бегоналаштиришга уринилди. Бунинг исботи сифатида биргина ўзбек халқининг келиб чиқиши масаласини келтириш мумкун. Бунда биринчидан, тарихан ўзбек этноними пайдо бўлган ўзбек халқининг пайдо бўлиши деб тушунтирилади.

Туркий халқларни, жумладан, ўзбек халқини ҳам ўз макони, асл она заминидан айириб, “кўчиб келган”, “бостириб келган” халқ деб кўрсатишга уринилди. Айниқса мана шу нуқтаи назар рус мастамлакачиларнинг бузук ниятлари учун жуда зарур эди. Яъни бу шум ғоя орқали Ўзбек халқини, қолаверса Ўрта Осиёдаги туркий халқларни Эронийзабон халққа хусусан тожик халқига қарама- қарши қўйишга уринилди. Қисман бу қора ниятга эришилди ҳам.

Вахоланки, археологик тадқиқотлар, манбашунослик изланишлари, этнографик тадқиқотлар ҳақиқий тарихи манзара бошқача бўлганини исботламоқда. Бу эса муҳум илмий хулосаларга олиб келади. Яъни туркий этнос, ўзбек халқи Турон заминининг асл автохтон аҳолиси бўлган. Туркий тил эса Эроний (Шарқий Эрон- суғд, Хоразимий, Бақтар каби) тиллари билан бир қаторда қадимдан бу заминда мавжуд бўлгани исботлаб берилди.

Инкор этиб бўлмайдиган илмий хулосаларни баён этиш даври Мустақиллик туфайли қўлга киритилди. Шу муносабат билан “Ўзбекистон тарихи” фани умумий ўрта таълим мактаблари ва уч йиллик академик лицейлар ҳамда касб-хунар коллежларида ҳам ўқитилиши назарда тутиб Олий таълимнинг биринчи босқичибўлган бакалавриятда ҳам Президентимиз И.А.Каримов асарлари асосида илгари сурилган назарий концептуал Қоялар асосида чуқур илмий асосида қўйитилиши кўзда тутилган.

Айниқса 1998 йил 26 июнидан сўнг халқимизнинг маънавий хаётида жумладан, мустақил Ватанимизнинг ўтмиши тарихини ўрганишда янги давр очиб берилди. Юртбошимиз И.А.Каримов йирик тарихчи олимлар ва ижодий зиёлилар билан учрашиб мустақиллик туфайли тарих фани олдида пайдо

бўлган энг долзаб масалаларини давлат ва миллат манфатлари нуқтаи назардан қайта кўриб чиқиш вазифасини кўйдилар¹.

Шу муносабати билан 1998 йил 27 июлидан Республика Вазирлар Маҳкамасининг “Ўзбекистон Республикаси Фанлар Академияси Тарих Институтининг фаолиятини такомиллаштириш тўғрисида”ги қарори эълон қилинди. Ушбу қаторда Ўзбекистон тарихини янги мустақиллик руҳида ўрганиш, ўтмиш тарихимизга холислик билан баҳо бериш ва чуқур илмий хулосаларни халқимизга энг аввало ўсиб келаётган ёш авлодга етказиб бериш вазифаси белгилаб берилган эди.

ЎЗР ФА Тарих институти жамоаси томонидан “Ўзбекистон халқ давлатчилиги тарихи” концепцияси ишлаб чиқилди.

Бундан кўзланган мақсад Ватанимизнинг бой ва ранг-баранг тарихини тиклаш, унинг негизида халқимиз, айниқса, ёш авлод тафаккурида ҳаққоний тарихни идрок этиш ҳамда, тарихий хотира туйқусини шакллантиришдан иборат бўлди.

Ҳар бир талаба жамият тараққиёти қонунларини яхшироқ тушуниши, мустақил мамлакатимиз олиб бораётган ички ва ташқи сиёсатини аниқ англаб етиши учун авваламбор Ватанимиз тарихининг энг қадимги даврларидан бошлаб ҳозирги кунгача бўлаётган ўзгаришларни чуқур идрок этиш кўникмасини шакллантириш “Ўзбекистон тарихи” фанининг асосий вазифасига айланди.

Амалий машғулотларда талабалар ўзаро мунозаралар орқали, муҳокама қилинаётган мавзу бўйича маърузалар ва мустақил ишлаш жараёнида олган билимларини чуқурлаштирадilar. Бу жараён талабаларда мустақил фикрлаш кўникмасини шакллантиришга қаратилган услубий кўрсатма вазифасини бажармоғи лозим.

Талабалар амалий машғулотларга тайёргарлик кўрар экан, у аваламбор адабиётлар билан мустақил ишлаш, биринчи манбалар, ижтимоий-сиёсий адабиётлар устида мустақил ишлаш яъни “Ақл – заковат билан ишлашга қатъий киришиш”лари лозим. Ўқилиши зарур бўлган адабиёт асосида ўқилган маърузаларни конспектлаштириш ва улардан амалий машғулотлар фойдаланиш мақсадга мувофиқдир. Талаба ўзи учун ажратилган 7-01 дақиқа вақт ичида режа, конспектдан фойдаланган ҳолда мавзунини эркин баён эта олиши керак.

Талаба сўзга чиққанда амалий машғулот режасидаги саволларни ҳар томонлама ёритишга ҳаракат қилиб, кўриб чиқилаётган масалаларни ҳозирги замон воқелиги билан узвий боғлиқ ола билиши, билим ва тушунчасини чуқурлаштиришга ҳаракат қилиш лозим.

Ҳар бир талабанинг кундалик ўзлаштириш даражаси педагог томонидан белгиланган рейтинг шкаласи асосида балл билан аттестация қилинганда ҳисобга олинди. Амалий машғулотнинг бирон мавзусини ўзлаштирмаган талабалар қисқа вақт ичида мавзу бўйича конспектини гуруҳда амалий машғулот олиб боровчи ўқитувчига топшириши лозим.

¹ Каримов И.А. Тарихий хотирасиз келажак йўқ. // Ўзбекистон тарихи. 1999 й №1, Т. ЎЗР ФА “Фан”, 3-14 б.

Узрли сабаб билан бирон машғулотга кела олмаган, шунингдек семестр давомида семинарларда аттестация қилинмаган талабалар ўз қарзларидан қутулмагунларча “Ўзбекистон тарихи” дан якуний аттестацияга қўйилмайдилар.

Ушбу услубий қўлланма Олий ва Ўрта махсус таълим вазирлиги томонидан тайёрланган намунавий дастур асосида университет ўқув режасига биноан “Ўзбекистон тарихи” фани бўйича ажратилган 114 соат машғулот, шу жумладан, 38 соат маъруза, 38 соат амалий машғулот ҳамда 38 соат талабаларнинг мустақил ишлашлари учун ажратилган юклама асосида тайёрланади.

Қўлланмада амалий машғулотлар мавзуси, режаси ва уни ёритиш учун зарур бўлган адабиётлар рўйхати ҳамда режада кўрсатилган хар бир саволга алоҳида услубий тавсиялар берилди. Шунингдек талабаларнинг мустақил ишлашлари учун мавзу режалари ҳамда қўшимча адабиётлар тавсия этилди.

Қўлланма Университетнинг тарих факультетидан ташқари барча факультетлар бакалаврият йўналиши бўйича ўқиётган талабаларга ва ёш ўқувчиларга мўжалланган.

1-мавзу. “Авесто” китоби Ўзбекистон тарихини ўрганишда мухим манба.

Режа:

1. “Авесто” пайдо бўлган ҳудуд ҳақида мунозаралар.
2. “Авесто” да қадимги аждодларимиз бошқарув тизими, ижтимоий турмуши ва маданий ҳаётига оид маълумотлар.
3. “Авесто” да зардуштийлик дини тамойиллари ва қонун қоидаларининг асослаб берилиши.
4. “Авесто” нинг Ўрта Осиё ва бошқа ҳудудлар бўйлаб тарқалиши ва унинг қадимги халқлар маънавий ҳаётига таъсири.

Адабиётлар:

1. Каримов И.А. “Тарихий хотирасиз келажак йўқ”. Т. “Ўзбекистон” 1998.
2. “Авесто” китоби тарихимиз ва маънавиятимизнинг илк ёзма манбаи мавзуидаги илмий-амалий семинар материаллари. Т. 2000.
3. Асқаров А. Ўзбекистон тарихи. (Энг қадимги даврлардан эрамизнинг V асригача). Т. “Ўқитувчи, 1994, 103-115 б.
4. Ахмедов Б.А. Ўзбекистон халқлари тарихи манбалари. Т. “Ўқитувчи”, 1990.
5. Ватан туйғуси. Т, “Ўзбекистон” 1996.
6. Жўраев У, Саиджонов И. Дунё динлари тарихи. Т. “Шарқ”. 1998, 65-67 б.
7. Исҳоқов М.М. Эзгу ўй, эзгу сўз, эзгу амал китоби. Т. 2001.

8. Норкулов Н. Аждодларимиз оташпараст бўлганми? “Жамият ва бошқарув” журнали, 1998, 3- сон.
9. Саъдуллаев А. Қадимги Ўзбекистон илк ёзма манбаларда. Т. “Ўқитувчи” 1996.
10. Сулаймонов Р.Х. Исҳоқов М.М. Зардуштнинг ватани ва яшаган даврига оид мулоҳазалар. “Ўзбекистон тарихи” журнали. №1 1999. “ЎзРФА”, “ФАН”. 45-53 б.

“Авесто” пайдо бўлган ҳудуд ҳақида мунозаралар.

Маъруза материаллари ва адабиётлардан фойдаланган ҳолда зардуштийларнинг муқаддас китоби бўлган “Авесто” вужудга келтирган тарихий вазиятни таърифлаб беринг. Бунинг учун сиз адабиётлар рўйхатида кўрсатилган манбалар асосида Зардуштнинг Ватан қаерлар эканлигини аниқланг ва бу ҳақда “Авесто” ва юнон муаллифларининг хабарларида эслатилганидек Ўрта Осиё ва Шарқий Эрон ҳудудларида Аҳмонийлар империяси таркиб топгунга қадар қандайдир давлат тузими бўлганлиги, бу давлат тузулмаси харбий демократик типдаги қабилалар иттифоқидан ўсиб чиққан қадимги давлат эканлигини аниқланг.

Йирик хоразмшунос олим С.П.Толстовнинг ҳамда Европа олимлари В.Хеннинг ва И.Гершовичларнинг археологик ва тарихий географик маълумотлари асосида “Авесто” да эслатилган Зардуштнинг ватани Арианам Вайжо бўлганлиги, уни қайси вилоятлар билан локализация қилиш мумкинлиги тўғрисида маълумотларни келтиринг, Дайтийа дарёси бу Амударё эканлигини биласизми?

Сиз “Авесто” китоби билан танишиб чиқар экансиз, Арьянам Вайжодан бошқа яна қайси вилоятлар санаб ўтилгани, Ўрта Осиёнинг аксарият қисми шу вилоятлар таркибига кирганлигига ишонч ҳосил қиласиз.

“Авесто” да қадимги аждодларимиз бошқарув тизими, ижтимоий турмуши ва маданий ҳаётига оид маълумотлар.

Бу саволга жавобни асослаш учун маъруза матинларига мурожат қилиш ва кўрсатилган адабиётларнинг Зардушт ватани ва яшаган даврига оид мулоҳазаларга тегишли қисмларини ўқиб чиқиш керак.

Ўрта Осиё ва Шарқий Эрон ҳудудларида Аҳмонийлар салтанати ташкил топгунга қадар давлат тузуми бўлганлиги ҳақида дастлабки маълумотларни берганда, Ватанимиздаги қайси дастлабки давлат назарда тутилган эди. (Сополли маданиятининг Жўркўтон босқичи- илк шаҳар типдаги давлат).

Дастлабки харбий-демократик давлат конфедерациялари бошқарув тизими ижтимоий, диний турмуш ва маданий ҳаётига оид маълумотларни аниқланг.

Қадимги Бактрия подшолиги ҳақида юнонистонлик табиб Ктесий ва тарих фанининг отаси Геродот маълумотларида бу ҳақида қандай маълумотлар берилганлигини кўриб чиқинг. Ватанимизда “Авесто”

китобининг 2700 йиллик юбилеи ўтказилиши ҳақида ўз фикрингизни баён этинг.

“Авесто” да зардуштийлик дини тамойиллари ва қонун қоидаларининг асослаб берилиши.

Конспектда Оташпарастлик динининг яратилиши даври тарихи шарт-шароитини очиб бериш, бу динга қадар ибтидоий аждодларимиз турли қабилавий диний тасаввурларга амал қилиб яшаганлигини аниқланг. Зардушт диний қарашлари, ҳам ана шу кўп диний қарашларнинг бири сифатида илдизлари қадим замонларига бориб тақалишини англаб этмоқ даркор.

Зардуштнинг тарихий шахс бўлиб маҳаллий қабилавий динлардан бири бўлган оташпарастлик динининг роҳибни эканлиги, у бундан 2700 йил аввал яшаганлигини кўрсатиб, бу даврда уруғчилик жамиятнинг емирилиши, патриархал оилавий тизимнинг таркиб топиши, меҳнат тақсимотининг такомиллашиб бориши, бу эса айрим шахслар қўлида ортиқча бойликнинг пайдо бўлиши ўз навбатида синфий жамиятнинг пайдо бўлишига олиб келган давр бўлганлигини кўрсатинг.

Кўп худолик жамият тараққиётининг янги босқичига тўсқинлик қилувчи омил бўла бошлаганлигига, Зардушт олға сурган таълимот сак қабилалараро низоларга барҳам берувчи ва тотувликка элтгувчи ғоя сифатида вужудга келиши тарихий зарурат бўлганлигига эътибор қаратинг.

Худодар ва ёмон руҳлар тўқрисида ва афсоналар ўрнига вужудга келган дастлабки диний таълимот бўлган Зардуштийлик Ўрта Осиёда пайдо бўлганлигини исботланг.

Унда бутун коинот икки подшоликка ажратилиб, яхшилик ва ёмонлик ўртасидаги доимий кураш натижасида нур подшолиги яъни яхшилик ғолиб келиб бутун оламни роҳат фароғатга олиб келиши куйланишини билиб олинг.

Барча ўлик нарсалар нопок ҳисобланиб, бунга кўра ўликларни кўммай (бу мумкун бўлмаган) уларни махсус жойда сақлаб суяклар этдан тозалангандан сўнг алоҳида идиш-ассуарийларда дахмага қўйилган. Бу одат ҳозирга қадар Хиндистондаги Гуджарат ва Бомбейда сақланиб қолинганини эсда тутинг.

Ер сув, ҳаво, олов муқаддас ҳисобланиб, ариқлардаги сув экин тикин ва ичиш учунгина ишлатиб, уни ифлос қилиш, “харом” қилиш, унга тупуриш, хайвонларни киритиш ман қилинган.

Зардушт таълимотида Ахурамаздага содиқ қуш Семурғ-Хумо юқори кадрланганлиги, уни барча байроқларда мардлик ва зафар рамзи сифатида тасвирланганлигини, у бизнинг мустақил давлатимизнинг байроқда ҳам акс этганлигини кўрсатиб беринг.

Ахурамазда пировард натижада ғалаба қозониб, барча нопок нарсалардан ҳоли бўлган ерда эзгулик ҳаёт қарор топадиган, умумий бахт саодат ва мутлоқ, поклик, роҳат фароғат замони келиши куйланиши ҳис этинг. Шу йўлда ҳаммани яхшилик учун курашга, бир динга бўйсунуши, бирлашишни тарғиб қилувчи буюк бир таълимот эканлигини билиб олинг.

“Авесто” нинг Ўрта Осиё ва бошқа худудлар бўйлаб тарқалиши ва унинг қадимги халқлар маънавий ҳаётига таъсири.

Бу масалага тайёргарлик кўрганда “Авесто” ва унинг Видевдат китобида қадимги Турон ўлкаси ва Эроннинг ўзига хос тарихий географияси баён этилганлиги, бунга кўра зардуштийлик дини ва унинг муқаддас китоби “Авесто” ватани дастлаб Ўрта Осиё жумладан Хоразм, Бактрия, Сўғдиёна, Марғиёна эканлигини археологик манбалар асосида исботланг.

Зардушт туилган юрт таърифини келтиринг.

“Авесто” ҳақида буюк олим Абу Райхон Берунийнинг “Ўтмиш халқлардан қолган ёдгорликлар” номли асрида ёзиб қолдирган маълумотларда нималар дейилган?

“Авесто” нинг тарқалиши, кўп худолик дини қарашларига барҳам бериб, унинг қадимги халқлар маънавий ҳаётига улкан таъсири Туронзаминдан, хусусан Хоразм ва Сўғдиёнадан бошланиб то жануб ва жанубий ғарб томонга тарқалган Зардушт дини тарғиботининг босиб ўтган йўлини кўрсатинг.

“Авесто” нинг ватани бўлган Ўрта Осиё худудидаги воҳа аҳолиси Сўғдийлар, Хоразмийлар, Бактрияликлар, Фарғоналиклар, Чочликлар номи билан юритилиб, улар яшаган худудларни ўраб турган дашт аҳолиси умумий ном билан Саклар деб номланиб, улар асосан чорвачилик билан шуғулланганлар. “Авесто” да чорвадор аҳолини Турлар деб уларнинг юртини Турон деб юритилган. Бронза давридан охирларидан бу заминга туркийзабон халқлар яшаб келганлигини археологик манбалар асосида баён этинг.

Зардуштийлик Турон замин халқларини ҳалол меҳнатга ундарди. Деҳқончилик ва чорвачилик билан шуғулланиш, ҳайвон боласини ўз боласидек тарбиялаш ва шу йўсунда фидойлик қилиш одамларга хос инсоний фазилат эканлиги уқтирилади. Ер, сув, ҳаво, олов инсон учун шу қадар зарур нарсаларки, буларни исроф қилиш Зардуштийлик анъаналарига кўра жуда катта гуноҳ эканлигини кўрсатинг.

“Авесто” ҳар бир инсон ўзи яратган ноз-неъмат ҳисобига яшашга одатланмоғи даркор деб уқтиради. Бу умуминсоний қадриятлар Ўрта Осиё халқларининг қон-қонига сингиб кетганлигини исботланг.

2-мавзу. Ўзбек халқининг этник шаклланиши ва унинг ривожланиш босқичлари.

Режа:

1. Ўзбек халқининг пайдо бўлиши масалалари. Ўзбек халқининг этник асосини ташкил этган Ватанимиз худудидаги қадимги аҳоли, уларнинг ижтимоий маданий ҳаёти.
2. Ўзбек халқининг этник шаклланиши муҳим роль ўйнаган туркий қавмлар ва элатлар.

3. Ўзбек халқи этник номининг шаклланишида XVI аср бошларида Мовароуннахрга келиб жойлашган ўзбек уруғларининг таъсири. “Ўзбек” атамасининг келиб чиқиши ва кенг ёйилиши.

Адабиётлар:

1. Каримов И.А. Тарихий хотирасиз келажак йўқ. Т. “Ўзбекистон” 1998.
2. Абдулғози Баҳодирхон. Шажараи Турк. Т. “Чўлпон” 1995.
3. Асқаров А.А. “Ўзбекистон қандай келиб чиққан?”, “Фан ва турмуш”. №3. № 4. 1985.
4. Ахмедов Б. Ўзбекистоннинг келиб чиқиши тарихи. Т. 1962.
5. Жабборов И. Ўзбек халқининг этнографияси. Т. 1993.
6. Заки Валидий. Ўзбек уруғлари. Т. 1992.
7. Хасан Ато Абуший. Туркий қавмлар тарихи. Т. “Чўлпон”. 1994.
8. Ходжаев Т.К. Ходжаева Г. Ўзбек халқининг этник тарихидан. Т. Университет. 1995.
9. Шонёзов Қ.Ш. Ўзбек халқининг шаклланиши жараёни.Т. 2001.
10. Якубовский Ю.А. Ўзбек халқининг юзага келиши масаласи ҳақида. Т. “Фан” 1941.

Ўзбек халқининг пайдо бўлиши масалалари. Ўзбек халқининг этник асосини ташкил этган Ватанимиз ҳудудидаги қадимги аҳоли, уларнинг ижтимоий маданий ҳаёти.

Маъруза матнлари ва кўрсатилган адабиётлардан фойдаланган ҳолда қабила, элат, халқ, миллат тушунчаларини изоҳланг. Бу тушунчаларнинг бир биридан фарқи нимада эканлигини аниқланг.

Уруғ жамосининг вужудга келиши сабаблари, уруғчиликнинг матриархат ва патриархат босқичлари ва уларнинг ўзига хос жиҳатларини очиқ беринг.

Бир бирига иқтисодий ва этно-маданий жиҳатдан яқин қабилаларнинг уюшуви натижасида вужудга келган жамоага элат деб аталиши ва бу ҳодиса кишиларнинг тил, территория, иқтисодий ва маданий жиҳатдан тарихан таркиб топган халқ бўлганлигини илмий исбот қилинг.

Милоддан олдинги минг йилликларда ва милонинг дастлабки асрларида Ўрта Осиё минтақасида истиқомат қилан ўтроқ зироаткор қабила ва элатлар (Хоразмийлар, Суғдийлар, Бактрияликлар, Чочликлар, Марғиёналиклар) ва кўчмачи чорвадор қабилалар (Сак- массагетлар)нинг территориял жойлашуви ҳамда уларнинг кўшни ҳудудлардаги қабила элатлар билан этник ассимиляция жараёнларини таҳлил қилинг.

Ўзбек халқининг этник шаклланиши муҳим роль ўйнаган туркий қавмлар ва элатлар.

Ю.А.Якубовский, С.П.Толстов ва бошқа олимларнинг Ўзбекистон ҳудудларида олиб борилган археологик тадқиқотлари ва ёзма манбалар асосида туркий қавмлар ва элатларнинг кейинчалик ўзбек халқининг

шаклланиши жараёнини аниқланг.

Ўрта Осиёда дастлабки туркий этноснинг тарқалиши бронза даврига оид эканлигини асосланг. Туркий миграциянинг иккинчи (Юэчжи ва Хуннларнинг кириб келиши), учинчи (Хионийлар, Кидарийлар, Эфталийлар келиши) ва тўртинчи босқичларининг (Буюк Турк ҳоконлиги даври) тарихи ахамиятини ёритинг.

IX асрнинг 40-йилларда Шарқий Туркистон ва Еттисув худудларида Қарлуклар давлатининг ташкил топиши ва X аср ўрталарида Қарлуклар давлатининг давоми сифатида вужудга келган Қорахонийлар давлатининг ташкил топиши туркий миграциянинг бешинчи босқичини бошлаб беради. Натижада ўзбек халқининг туркий асоси бутунлай шаклланиб X аср охири XI аср давомида ҳар жиҳатдан халқ сифатида шаклланганлигини баён қилинг.

Ўзбек халқи этник номининг шаклланишида XVI аср бошларида Мовароуннаҳрга келиб жойлашган ўзбек уруғларининг таъсири.

“Ўзбек” атамасининг келиб чиқиши ва кенг ёйилиши.

Ўзбек этномининг келиб чиқиши ва моҳияти тўғрисидаги олимларнинг турли фикрларини аниқланг.

Олимларнинг бир гуруҳ ўзбек этнонимининг келиб чиқишини Ўзбекхон (1312-1342) номи билан боғлайдилар. Иккинчи гуруҳ олимлар Ўзбек атамаси Дашти Қипчоқнинг шарқий қисмида вужудга келди ва бу ерда яшовчи турк- мўғул қабилаларга нисбатан қўлланилаган деб ҳисоблайдилар. Учинчи гуруҳ тадқиқотчилари Дашти Қипчоқ аҳолиси учун умумий ном сифатида ўзбек атамаси XIII аср сўнгги чорагида яъни Ўзбекхондан илгари вужудга келган деб таъкидлайдилар.

Мовароуннаҳрга XVI аср бошларида Шайбонийхон бошлиқ кўчманчи ўзбекларнинг кириб келиши ва бу ерда сиёсий ҳокимиятни эгаллашлари натижасида бу худудлар аҳолисига ўзбек номининг берилиши ҳозирги ўзбек халқи XVI асрда шаклланган деган нотўғри хулосага бормасликка диққатни қаратинг. Чунки ўзининг этник қиёфасини IX-XI асрлардаёқ олган бугунги ўзбек халқи XVI асрда фақат этнонимни яъни, халқ номини олган ҳолда.

Шўролар даврида Ўрта Осиё халқлари ўртасидаги тарихий маданий-маънавий бирликка раҳна солиш учун ўйлаб чиқилган “Пантуркизм”, “Панисломизм” уйдирмаларининг тарихий талқинини ёритинг.

Президентимиз И.А.Каримов ташаббуси билан “Туркистон умумий уйимиз” номи остида юритилаётган сиёсатнинг моҳияти ва мазмунини тушунтириб беринг.

3- мавзу. Ватанзимиз хуудидида вужудга келган дастлабки давлатлар.

Режа:

1. Давлатчилик тушунчаси, илк давлатлар пайдо бўлишининг асосий омиллари. “Катта Хоразм” ва “Қадимги Бақтрия подшолиги”.
2. Ўрта Осиёда андик давр давлатлари. Уларнинг ижтимоий-иқтисодий ва маданий ҳаёти.
3. Кушонлар салтанати ва унинг Ватанзимиз халқлари тарихида тутган алоҳида ўрни.

Адабиётлар:

1. Каримов И.А. Тарихий хотирасиз келажак йўқ. Т, 1998.
2. Абдухолик Абдуракул ўғли. “Юэчжи” атамаси ҳақида.
3. Азамат Зиё. Ўзбек давлатчилиги тарихи. Т. “Шарқ” 2000.
4. Асқаров А. Ўзбекистон тарихи. (Энг қадимги даврлардан милоднинг V асригача). Т, “Ўқитувчи” 1994.
5. Ахмедов Б. Ўзбекистон халқлари тарихи манбалари. Т. 1990.
6. Пидаев М. Сирли Кушон салтанати. Т. “Фан” 1990.
7. Сулаймонова Ф. Шарқ ва Ғарб. Т. “Ўзбекистон” 1997.
8. Шониёзов К. Қанғ давлати ва Қанғликлар. Т. “Фан”. 1990.
9. Қилчев Т. Қўхна қалъалар диёри. Т. “Фан” 1993.
10. Қудратов С. Марказий Осиё хуудларидаги илк давлатларда бошқарув тизими ва ижтимоий муносабатлар. “Ўзбекистон тарихи” №4, 1999, ЎзРФА, “Фан”.
11. Ғуломов Я. Қадимги маданиятимиз илдизларидан Т. “Фан”. 1960.
12. Эшов Б. Суғдиёна тарихидан лавҳалар. Т. 2002.

Давлатчилик тушунчаси, илк давлатлар пайдо бўлишининг асосий омиллари. “Катта Хоразм” ва “Қадимги Бақтрия подшолиги”.

Маъруза ва кўрсатилган адабиётлардан фойдаланган ҳолда давлатчилик тушунчасига таъриф беринг.

Давлатчилик пайдо бўлиши моҳияти ва унинг жамиятдаги роли ҳақидаги ғояни очиб беринг.

“Авесто” манбаси орқали Ахмонийлар салтанатига қадар Ўрта Осиёда давлат тузулмалари бўлганлигини исботловчи қандай далилларни кўрсата оласиз. Бу масалани исботлаш учун хоразмшунос олим С.П.Толстов асарлари ва бошқа археологик тадқиқот ишлари хулосаларига таяниб якуний фикр чиқариш керак.

Ўрта Осиёга Эрон Ахмонийлар сулоласи ва Искандар Зулқарнайннинг истилочилик юришлари ва уларга қарши халқ қахрамонлик курашларини Абу Райхон Беруний ва қадимги юнон-рим тарихчилари берган маълумотларига асосланиб тарихий хулосалар чиқаринг.

Ўрта Осиёда андик давр давлатлари. Уларнинг ижтимоий-иқтисодий ва маданий ҳаёти.

Милоддан аввалги III асрнинг Ўрталарига келганда Салавкийлар салтанатининг Ўрта Осиёдаги мавқеи тушуб кетиши сабаблари нимада эди? Бу саволга жавоб бериш учун сиз аждодларимизнинг юнон-македониялик босқичларига қарши олиб борган курашларини маъруза ва адабиётлардан фойдаланган ҳолда очиб беришингиз керак.

Юнон-Бактрия давлати қудрати қайси даврда кучайиб, нима сабабдан инкирозга учраганлигини аниқланг. Юнон-Бактрия шарқнинг йирик давлати сифатида 120 йилдан ортиқ вақт яшаши даврида унинг иқтисодиёти, маданияти равнақи нима билан изоҳланади?

Кейинги 30-40 йил ичида бу даврга оид қандай ёдгорликлар очиб ўрганилган. Бу ҳақда сиз Бактрия Суғдиёна, Марғиёна территорияларида топиб ўрганилган ёдгорликларни санаб ўтинг. Юнон-Бактрия давлати билан бир вақтда вужудга келган Парфия (Аршакийлар) давлатининг фаолияти ҳақида маълумот беринг.

Сирдарёнинг ўрта оқимларида ҳозирги Тошкент ва Сирдарё вилоятлари ҳамда Жанубий Қозоғистон ерларида яшовчи қадимги шак қабилаларининг Македониялик Искандар ва кейинчалик Салавкийларга қарши курашлари натижасида милоддан аввалги III асрда Қанг давлатининг ташкил топиши, бу заминда яшовчи қадимги суғдий тилда сўзлашувчи туб ерда халқлар билан туркий тилда сўзлашувчи қабилаларнинг яқинлашишлари оқибатида кейинчалик вужудга келган янги этнос “қанғар элати”, уларнинг Ўрта Осиё тарихида тутган ўрнини кўрсатинг.

Қадимги Фарғона (Довон) подшолиги ҳақида дастлабки маълумотлар ва археологик тадқиқотлар натижалари нималардан иборат эканлигини аниқланг.

Кушонлар салтанати ва унинг Ватанимиз халқлари тарихида тутган алоҳида ўрни.

Бу саволга жавобни Ўзбекистон тарихи (А.Асқаров. 184-191 бетлар) дарслиги ва адабиётлар рўйхатида кўрсатилган асарлардан топасиз.

Бунда Кушон давлати ташкил топгунига қадар мавжуд бўлган вазиятни аниқлаб, Юэчжи қабилаларининг Бактрия территорияларига бостириб келиш сабабларини аниқланг. Гуйшуан (Кушон) қабиласининг бошлиғи Кудзулла Кадфиз янги давлат ҳукумдорига айланиши жараёнини аниқланг.

Унинг дастлабки пойтахти Далварзинтепадан топилган ашёвий далиллар, Афғонистон ва Ҳиндистонга қадар чўзилган худудлар босиб олинган пойтахтнинг Пешоворга кўчирилишига оид маълумотларни келтиринг.

Кушонлар даврида Ўрта Осиё Афғонистон, Покистон, Ҳиндистон халқлари тарихидагина эмас, балки бутун дунё маданиятининг тараққиётида алоҳида ўрин тутганлигини кўрсатинг.

Кушон даврида қадимги Ўрта Осиё унинг иқтисодиёти, маданияти, санъати ривож топиб, санъат ва маданиятда шарқий, эллинча, ҳиндча ва кўчманчи анъаналари қоришмаси асосида янги кушон йўналиши таркиб топиш жараёнларини аниқланг.

Бу давр мамлакатлар ўртасида олиб борилган савдо алоқалари Буюк Ипак йўлининг вужудга келиши ва ривожланиши жараёнини мисоллар билан исботлаб беринг.

Ўрта Осиёда зардуштийлик дини билан бирга буддизмнинг ёйилиши масалаларини аниқлаб беринг. Буддизмнинг давлати динига айланиши. Қоратепа, Фаёзтепа, Айритом ва Далварзинтепада будда ибодатхоналари вужудга келганлигига алоҳида эътибор беринг.

4-мавзу. Буюк Ипак йўли ва ҳозирги замон.

Режа:

1. Энг қадимги йўллар. Буюк Ипак йўлининг пайдо бўлиши ва ривожланиши.
2. Амир Темур ва Темурийлар даврида Буюк Ипак йўли шухратининг янада ортиши.
3. XVI асрдан Буюк Ипак йўли аҳамиятининг пасайиши ва унинг сабаблари.
4. Ҳозирги даврда Буюк Ипак йўли анъаналарини тиклаш ва ривожлантиришборасидаги Халқаро ҳамкорлик ҳаракатида Ўзбекистоннинг иштироқи.

Адабиётлар:

1. Каримов И.А. Савдо уйидан ипак йўлини тиклаш сари. Асарлар 2-жилд. Т. 1996. 366-368 б.
2. Асқаров А.А. Ўзбекистон тарихи (энг қадимги даврдан эрамининг V асргача). Т. 1994.
3. Ипак йўли афсоналари. Т.1993.
4. Радкевич В.А. Великий шелковый путь. М. 1990.
5. Ртвеладзе Э.В. Великий шелковый путь. Т. 1990.

Энг қадимги йўллар. Буюк Ипак йўлининг пайдо бўлиши ва ривожланиши.

Буюк Ипак йўлидан олдин мавжуд бўлган қадимий халқаро савдо йўлларига батафсил тўхталинг.

Бу масала Буюк Ипак йўлининг келиб чиқиши ва ривожланиши тарихи, минтақаларида яшаган уруғ жамоалари, қабилалар, элатлар, халқлар ва ниҳоят уларни ҳудудий, иқтисодий ва сиёсий бирлаштирган мамлакатлар ўртасида доимо алоқаларнинг ҳаётий зарурлигини кўрсатиб беринг.

Амир Темур ва Темурийлар даврида Буюк Ипак йўли шухратининг янада ортиши.

Мўғуллар босқини даврида Буюк Ипак йўлининг Ўрта Осиё минтақасини четлаб ўтиши сабаблари нимада эканлигини аниқланг.

Нима учун Амир Темур Европа, Ўрта Осиё ва узоқ Шарқ мамлакатлари орқали ўтадиган жаҳон савдо йўллари ҳукмронлик қилишни мақсад қилиб қўйганлигини аниқланг.

Амир Темур Олтин Ўрда орқали ўтган шимолий карвон йўлини Ўрта Осиё шаҳарларига бу урушдан нима мақсад кўзлаганини очиб беринг. Савдо карвонларнинг Осиё шаҳарлари орқали ўтиши учун яратилган шароитни исботланг.

XVI асрдан Буюк Ипак йўли аҳамиятининг пасайиши ва унинг сабаблари.

Маъруза ва кўрсатилган адабиётлардан фойдаланган ҳолда Буюк Ипак йўлининг тарихий ривожланишига тўсиқ бўлган зиддиятлар, хусусан айрим даврларда давлатлараро урушлар ва ички зиддиятларнинг савдо йўли кейинги тақдирга ўтказган таъсирини шарҳланг. XV-XVI асрларда бошланган Буюк географик кашфиётлар натижасида денгиз йўлларининг очилиши оқибатида Буюк Ипак йўли мавқеининг пасайишига олиб келган тарихий омилларни тушунтиринг.

Ҳозирги даврда Буюк Ипак йўли анъаналарини тиклаш ва ривожлантириш борасидаги Халқаро ҳамкорлик ҳаракатида Ўзбекистоннинг иштироки.

Ҳозирги замонда дунёни турли минтақаларида “Буюк Ипак йўли” нинг инсоният тарихида инсонпарварлик, ўлка ва юртларни яқинлаштириш, маданиятни уйғунлаштиришдаги тарихий хизматларни тан олинаётганлигини исботланг.

XX аср охирларида дунёдаги турли мамлакатларда Ипак йўли тарихига қизиқишни ортиб боришини сабабларини очиб беринг.

ЮНЕСКО раҳнамолигида “Буюк Ипак йўли” дастурининг тузилиши, унинг вазифалари ҳамда бу дастурни амалга оширишда Ўрта Осиё давлатларининг, шу жумладан Мустақил Ўзбекистоннинг фаол қатнашиши тўғрисида нималарни мисол келтириш мумкун? Бу масалани ёритишда И.А.Каримовнинг “Савдо йўлида Ипак йўлини тиклаш сари” асаридан фойдаланинг.

5-мавзу. Марказий Осиё халқларининг IX-XII асрлар даври маданияти.

Режа:

1. IX-XII асрларида Ўрта Осиё халқлари моддий ва маънавий маданиятининг юксалишига таъсир кўрсатган тарихий шарт – шароитлар ва асосий омиллар.

2. Илм-фан равнақи. Ўрта Осиё алломаларининг жаҳон цивилизацияси хазинасига қўшган бебаҳо хиссаси.
3. Бадиий адабиётнинг ривож топиши. Эски ўзбек (туркий) адабиёт ривожига катта хисса қўшган Маҳмуд Қошғарий, Юсуф Хос Хожиб, Аҳмад Югнакий, Аҳмад Яссавий ва бошқалар.
4. Ўрта Осиё худудида ислом маданиятининг таркиб топиши. Буюк ҳадисшунос олимлар (Имом ал-Бухорий, Имом ат-Термизий ва бошқалар).

Адабиётлар:

1. Каримов И.А. Истиқлол ва маънавият. Т. 1994.
2. Абдуҳамидов Б. Ўрта Осиё алломалари БоҚдодда. “Ўзбекистон тарихи”журнали. ЎЗР ФА. “Фан”. №4. 1999.33-39 б.
3. Абу Наср Фаробий. Фозил одамлар шаҳри. Т. 1993.
4. Аҳмедов Б. Тарихдан сабоқлар. Т. “Ўзбекистон” 1994.
5. Баҳодиров Р. Абу Абдуллох ва илмлар таснифи тарихидан. Т. “Ўзбекистон”, 1995
6. Буюк сиймолар, алломалар. (1-китоб). Т. “Мерос”, 1995
7. Буюк сиймолар, алломалар. (2-китоб). Т. “Мерос”, 1996
8. Йулдошев Н. Баҳоуддин Нақшбанд. Бухоро. 1993
9. Йулдошев Н. Баҳоуддин Нақшбанд. Бухоро. 1993.
- 10.Имом ал-Бухорий ҳаёти. Т. “Шарқ”, 1998.
- 11.Маънавият юлдузлари. (Марказий Осиёлик машҳур сиймолар, алломалар, адиблар.) Т. 1999
- 12.Низомулмулк. Сиёсатнома. Т. “Адолат”, 1997.
- 13.Уватов У. Донолардан сабоқлар. Т. “Абдулла Қодирий”, 1994
- 14.Уватов У. Муҳаддислар имоми Т. “Маънавият”, 1998
- 15.Ўрта Осиё халқлари хурфикирлиги тарихидан. Т. “Фан”, 1990. 54-194 б.

IX-XII асрларида Ўрта Осиё халқлари моддий ва маънавий маданиятининг юксалишига таъсир кўрсатган тарихий шарт – шароитлар ва асосий омиллар.

Бу режа мавзунини ёритиш жараёнида сиз IX-XII асрларда Ўрта Осиё халқларининг моддий ва маънавий маданиятнинг юксалишига таъсир кўрсатган тарихий шарт шароитлар ва асосий омиллар моҳиятини аниқланг.

Конспектда араблар истилосидан сўнг Мовароуннаҳрда ислом динининг тарқалиши, ислом урф-одатларининг маҳаллий удумлар билан уйғунлашуви жараёнини акс эттиринг

Кучли марказлашган давлат тузишда, исломнинг жаҳон динларидан бирига айланишида “Куръони карим” нинг ўрни ва ролини очиб беринг. Бунда араблар Ўрта Осиёни истило қилганидан сўнг бу ерда ўзларига қараганда анча юқори даражада турган моддий ва маънавий маданиятга, юқори турмуш даражасига дуч келганлиги сабабли маҳаллий

халқларнинг илғор маданияти, урф-одатлари, анъаналарини қабул қилгани ва маҳаллий халқлар билан сингиб кетганлигини тушунтиринг.

Исломнинг муқаддас китоби “Қуръон” ва уни одамларни хурлик, озодлик, тенглик, яхшилик, саҳийлик ҳамда биродарлик, қардошликка даъват этувчи ғоялар Ўрта Осиё халқларининг онги ва шуурига ҳам аста-секин сингиб бориши ҳамда ислом кадриятлари халқ маънавий ҳаётининг узвий қисми сифатида унинг турмуш тарзидан, ҳатти-ҳаракатларидан муносиб ўрин олиб боришини очиб беринг.

Араблар истилосидан кейин Ўрта Осиёда феодал муносабатларнинг равнақи. Синфий зиддиятларнинг кучайиб бориши натижасида йирик феодаллар мавқеи кучайиши ва халифаликдан мустақил сулолалар (Тохирийлар Сомонийлар) нинг ҳокимият тепасига келишини кўрсатинг.

Илм-фан равнақи. Ўрта Осиё алломаларининг жаҳон цивилизацияси ҳазинасига қўшган бебаҳо ҳиссаси.

Мустақил давлатларининг ташкил топиши сиёсий барқарорлик ва иқтисодий фаровонлик маданий ҳаётнинг равнақига, фан кашфиётларининг яратилишига имкон берганлигига эътибор қаратинг.

Ўрта Осиёда IX-XII асрлар мобайнида фан ва маданият бобида эришилган улкан ютуқлар фан кашфиётлари ва тадқиқотларини қайд этган ҳолда ўтмиш аждодларимиз жаҳон цивилизацияси ҳазинасига қўшган бебаҳо ҳиссаларини исботлаб беринг. Аҳмад ал-Фарғоний, Муҳаммад ал-Хоразимий, Абу Райхон Беруний, Абу Али ибн Сино, Абу Наср Фаробий, Муҳаммад Наршахий, Абдулқосим Фирдавсий, Рудакий сингари даҳо сиймоларнинг ўлмас ижодлари неча асрлардан Шарқ ва Ғарб маълум ва машҳур бўлиб келаётганлиги ҳозирги авлодлар учун ҳам ғоятда улкан моддий ва маънавий озуқа бериши ҳақида маълумот беринг.

Бадий адабиётнинг ривож топиши. Эски ўзбек (туркий) адабиёт ривожига катта ҳисса қўшган Маҳмуд Қошғарий, Юсуф Хос Хожиб, Аҳмад Югнакий, Аҳмад Яссавий ва бошқалар.

Ўрганилаётган даврда илм-фаннинг равнақи билан бирга маҳаллий аҳолининг маънавий ҳаётида ўз она тилида, унда ёзилган тарихий ва адабий асарларга бўлган эҳтиёжи ҳам ортиб бориши араб тилида чиқарилган асарлар билан бир қаторда форс-тожик, туркий тилларда чиқарилган асарлар вужудга кела бошлаш сабабларига эътибор қаратинг.

Мовароуннаҳр, Шош, Фарғона, Еттисув ва Шарқий Туркистонда туркий халқларнинг қадимги давом этиб келаётган оғзаки адабиёти билан бир қаторда, ёзма адабиётининг юзага келганлигини акс эттиринг.

Бу борада Юсув Хос Хожибнинг “Қутадуғу билиг” асари мазмунини таҳлил қилинг. Шоир мутафаккирлардан Маҳмуд Қошғарий, Аҳмад Яссавий, Аҳмад Югнакий ва хатто Алишер Навоийларнинг туркий тилда ижод қилишларининг сабабларини кўрсатинг.

Бу даврда туркий адабий тиллар, хусусан, эски ўзбек ва уйғур тилларининг вужудга келишида ҳам муҳим босқия бўлганлигини алоҳида

кўрсатинг. Туркий тилларнинг қоришиб ўғзу, чигил, қипчоқ, уйғур тили гуруҳлари юзага келганлигини қайд қилиб ўтинг.

Қарлуқ -Чигил тиллари гегизида эса ўзбек адабий тили вужудга келганлиги туркий тилларнинг равнақида маҳаллий аҳоли ўртасидаги иқтисодий-маданий алоқаларнинг ҳамда ёзма адабиётларнинг ролини кўрсатиб ўтинг.

Ўрта Осиё ҳудудида ислом маданиятининг таркиб топиши.

Буюк ҳадисшунос олимлар (Имом ал-Бухорий, Имом ат-Термизий ва бошқалар).

Бу масала бўйича семинарга тайёргарлик кўрганда тавсия қилинган адабиётлардан фойдаланган ҳолда XI-XII асрлар маданий ҳаётида ислом дини муҳим роль ўйнаганлигини ва бу даврда ислом дини жаҳон дини даражасига кўтарилганлигини конспектда алоҳида кўрсатинг.

Нима сабабдан ислом дини араб тили ва ёзувининг зўрлаб киритилишига қарамай бу ерда (араблардан ҳам яхшироқ) ислом динини, араб ёзувини тез ўзлаштириб олди? Ислам таълимоти ва ислом ҳуқуқшунослигининг ривожига улкан ҳисса қўшган алломаларимиздан имом ал-Бухорий, имом ат-Термизий, Мотурудий, Бурхониддин марғиноний каби ақоид уламоларнинг ижодларини алоҳида кўрсатинг.

Самонийлар, Қорахонийлар, Ғазнавийлар, Салжуқийлар ва Хоразмшоҳлар даврида илм аҳли ва ислом таълимотига эътибор ва ҳомийликнинг кучайишини.

6-мавзу. Амур Темур. Ўзбек давлатчилигининг юксалиши. Темурийлар даврида ижтимоий-сиёсий ва маданий ҳаёт.

Режа:

1. XIV – асрнинг иккинчи ярим ва XV асрда Мавароуннаҳр ва Хуросонда моддий маданият равнақи.
2. Темурийлар даврида илм-фан. Улуғбекнинг илмий мактаби.
3. Хаттотлик, тасвирий саъат ва мусиқа маданияти.
4. Бадиий адабиёт. Алишер Навоий ижодий мероси.

Адабиётлар:

1. Каримов И.А. Амур Темур давридаги бунёдкорлик ва ҳамкорлик руҳи бизга намуна бўлаверсин. Асарлар 3-жилд. Т. “Ўзбекистон” 1996.
2. Каримов И.А. Ватан саждагоҳ каби муқаддасдир. Т. Асарлар. 3-жилд. 1996.
3. Абдунабиев А. Вклад в мировую цивилизацию. Т. 1998.
4. Абдурахмонов А. Улуғбек академияси. Т. Қомуслар бош таҳририяти.
5. Аҳмедов Б. Тарихдан сабоқлар. Т. “Ўзбекистон” 1994.
6. Зайниддин Восифий. Бадое ул вақое. Т. “Ғафур Ғулом”, 1979.
7. Заҳририддин Муҳаммад Бобур. Бобурнома. Т. “Фан” 1982.

8. Мухаммаджанов А. Амур Темур ва Темурийлар даври. Т. “Фан” 1991.
9. Мўминов И.М. Амур Темурнинг Ўрта Осиё тарихида тутган ўрни ва роли. Т. “Фан” 1993.
10. Навоий замондошлари хотирасида. Т. “Адабиёт ва санъат”, 1985.
11. Норкулов Н. Камолиддин Бехзод. Т. “Фан”, 1964.
12. Носиров А. Али Қушчи. Т. 1964.
13. Шарафиддин Али. Яздий. Зафарнома. Т. “Шарқ”, 1997.

XIV – асрнинг иккинчи ярим ва XV асрда Мавароуннаҳр ва Хуросонда моддий маданият равнақи.

Мўғул ҳукумронлиги даврида Мовароуннаҳр халқининг иқтисодий аҳволи оғирлашиб қолганлиги, тўхтовсиз урушлар деҳқончилик, хунармандчилик, савдо-сотик ишлари издан чиқиб, аҳолининг турмуш даражаси оқирлашиб қолганлигини исботланг.

Амур Темур тамонидан марказлашган давлат барпо этилгач, моддий маданиятнинг равнақи учун барча тадбирларнинг амалга оширилганлигига эътибор беринг. Мовароуннаҳр ва Хурсонда ободонлаштиришга қаратилган тадбир ҳақида, қурулган улкан иншоатлар ҳақида сўз юритинг.

Маъруза материаллари, дарсликнинг кўрсатилган бўлимларини конспект қилаётган вақтда Темур ва Темурийлар даврида моддий маданият равнақи учун амалга оширилган тадбирлар, бунда Мовароуннаҳр ва Хуросонда мустақил давлатнинг келажак тараққиёти учун зарур бўлган моддий ишлаб чиқариш ва маънавий ҳаётида барқарор кучли давлат бўлиши учун мамлакатда деҳқончилик, хунармандчилик, савдо-сотик ва маданият ривожига мустаҳкам замин яратиб берганлигини кўрсатинг.

Темурийлар даврида илм-фан. Улуғбекнинг илмий мактаби.

Берилган адабиётлардан фойдаланган ҳолда Темур ва Темурийлар даврида илм фанга катта эътибор берилиб, бу масала давлат сиёсати даражасига кўтарилганлигини исботланг.

Шоир, мусиқачи, олим ва меъморларга алоҳида эътибор қаратилганлиги, уларнинг ижод қилишлари учун барча шарт-шароитлар яратилганлигини кўрсатинг.

Амур Темурнинг илм-фанга эътибор берганлигининг натижаси Темурийлар сулоласининг кейинги ворислари даврида ҳам ўз маҳсулини берганлигига Шохруҳ, Мирзо Улуғбек, Мироншоҳ, Бойсунқур Мирзо, Ҳусайин Байқаро ва Заҳириддин Муҳаммад Бобур тимсолида мисоллар келтиринг.

Темурийлар орасида Улуғбек фаолиятининг ўзига хос жиҳатларидан бири унинг Самарқандда яратган илмий мактаби жаҳон цивилизациясига қўшган улкан ҳисса эканлигини очиқ беринг. Улуғбек яратган “Зижи Кўрагоний” асарининг кейинги асарда Европанинг турли мамлакатларига тарқалишига эътибор қартинг. Улуғбекнинг шогирди Али Қушчи ва унинг набираси Мирам Чалбий ва эвараси Маҳмуд Чалбий шунингдек, Самарқанд академиясининг намоёндалари фаолиятига батафсил тўхталинг.

Хаттотлик, тасвирий саъат ва мусика маданияти.

Темур ва Темурийлар даврида Самарқанд ва Хиротда меъморчилик, наққошлик, тасвирий санъат, адабиёт ва мусика маданияти ниҳоят даражада тарққий этганлигиникўрсатинг. Айниқса, меъморчилик билан биргаликда тасвирий санъат улкан муваффақиятларга эришганлиги, Бехзод, Мирак Наққош, Қосим Али, Маҳмуд Музаҳҳиб, Хожи Муҳаммад Нақош ва Шохмузаффар каби мўйқалам соҳиблари ижодлари. Мовароуннаҳр ва Хурсон тасвирий санъатининг ўзига хос услубий, мусаввирлар ижодининг ҳаёлий мавҳумликка, реалистик тасвирга тамон ривожланиб борганлигини, бу борада Бехзод асос солган Хирот мусаввирлик мактаби. Суратлар ҳаётий лавҳалар, табиат манзаралари, бино ва бадий асарларга ишлаган тасвирларни таърифлаб беринг.

Мусика соҳасида эришилган ютуқлар: Улуғбек, Навоий, Жомий ва Биноий каби мутафаккир ва шоирларнинг мусика соҳасида яратган назарий асарлар, Абдуқодир Найий, Қулмуҳаммад Шайхий, Хусайин Удий, Шохқўча Ғиждакий, Қосим Роббоний, Дарвеш Аҳмад Қонуний, Хўжа Юсуф Андижоний, Устоз Шодий, Нажмиддин Кавбакий каби маҳоратли созандалар бастакорлар ва ҳофизлар фаолияти орқали нодир ва бебаҳо санъат асарлари вужудга келганлигини тушунтиринг. Бу даврга келиб китоб санъати билан боқлик бўлган хаттотлик мусаввирлик санъати тараққиёти янги босқичга кўтарилганлигига эътибор қаратинг.

Машҳур хаттот Мир Али Табризий (1330-1404) томонидан яратилган настаълик услуби, “Хатти Хиротий” деб шуҳрат топган услуб хаттотлик санъатининг чўққиси эканлиги Абдурахмон Хоразимий, Султон Али Машҳадий, Султон Али Ходжон, Мир Али Қилқалам, Ҳалвоий, Рафикий ижодлари, Самарқанд ва Хиротда махсус сарой кутубхоналарининг ташкил этилганлиги, қўлёзма асарларини тўплаш, нусхалар кўчириш, турли манзарали рангбаранг тасвир ва нақишкор лавҳалар билан асарларни безатиш, ҳамда муқовалаш каби китобсозлик санъатининг кучайиб кетганлигини тушунтиринг.

Бадий адабиёт. Алишер Навоий ижодий мероси.

Ўрганилаётган давр Ўрта Осиё халқлари адабиёти тарихида сермахсул давр бўлиб, бадий услуб жихатдан такамиллашиб, кўплаб нодир бадий, лирик асарлар яратилганлиги замонасининг етук шоирлари ва адиблари Қутб, Сайфи Сароий, Ҳайдар Хоразимий, Дурбек, Амирий, Атоий, Саккокий, Лутфий, Бобур, Муҳаммад Солиҳ ва бошқаларнинг асарлари шу давр бадий адабиёти дурдоналари эканлигини таъкидланг. Бу давр ўзбек шоирлари ичида Лутфий ва Навоий асарларида адолат, ҳақиқат, мурувватли бўлиш тарқиб этилганлиги, Лирик шоирлар Саъдий, Ҳофиз ва камол Хўжандий ижодлари. Абдурахмон Жомий Навоийнинг замондоши, устози ва дўсти эканлиги.

Буюк шоир, олим, мутафаккир Алишер Навоий эътиборини ўз асарларида халқ осойишталарига, ўзаро урушларнинг олдини олишга, ободончилик ишларига илм –фан санъат ва адабиёт тараққиётга

бағишлаганлиги тўғрисида. Унинг “Ҳамса” асари жаҳон ҳазинасининг дурдонаси эканлигини таъкидланг.

Алишер Навоий етук ахлоқ, маърифатли ва адолатли жамият, жамоа масаласини қайд этиш билан бирга, маънавий юксакликка эришишнинг асосий мезони деб гумманistik идеалларга мувофиқликни тушунганлигини унинг асарлари орқали исботланг.

7-мавзу. Ўзбек хонликлари даврида ижтимоий-сиёсий парокандалик сабаблари ва унинг ўқибатлари.

Режа:

1. Шайбонийлар ва Аштархонийлар ҳукмронлиги. Манғитлар даврида Бухоро амирлиги. Давлат тузуми, хўжалик ва маданий ҳаёт.
2. Хива хонлигининг ташкил топиши. Хива хонлигида ижтимоий-иқтисодий ва маданий ҳаёт.
3. Қўқон хонлиги. Ижтимоий аҳвол. Маданий ҳаёт.
4. Хонликларнинг ўзаро муносабатлари ҳамда ички зиддиятларнинг кескинлашиб бориши.

Адабиётлар:

1. Абдураимов М.А. Бухоро хонлигида аграр муносабатлар тарихидан лавҳалар. Т. “Фан”. I ва II жилдлар. 1966. 1970.
2. Абдулғози Баҳодирхон. Шажараи турқ. Т. “Чўлпон” 1992.
3. Абу Тоҳирхожа. Т. “Камалак” 1991.
4. Азамат Зиё. Ўзбек давлатчилиги тарихи. Т. “Шарқ”. 1999.
5. Аҳмедов Б.А. Тарихдан сабоқлар. Т. “Ўқитувчи” 1994.
6. Аҳмедов Б.А. Ўзбек усули. Т. 1992.
7. Баёний Шажраи Хоразимшоҳий. Т. “Камалак”. 1991.
8. Бобобеков Ҳ. Қўқон тарихи. Т, 1994.
9. Заҳриддин Муҳаммад Бобур. Бобурнома. Т. “Фан”. 1982.
10. Ибрат. Фарғона тарихи. Т. 1991.
11. Муқминова Р.Г. ва бошқ. Ўзбекистон тарихи. Т. 1994.
12. Муҳаммад Солиҳ. Шайбонийнома. Т. 1989.
13. Мирзо Олим Мушриф. Қўқон хонлиги тарихи. Т. 1995.
14. Ўзбекистон халқлари тарихи. Т. II- жилд. 1993.
15. История Узбекистана. Том III. Т. “Фан” АН Р.Уз. 1993.

Шайбонийлар ва Аштархонийлар ҳукмронлиги. Манғитлар даврида Бухоро амирлиги. Давлат тузуми, хўжалик ва маданий ҳаёт.

Кўрсатилган адабиётлар ва маъруза матнлари орқали XV асрнинг охирларига келганда Хиндистон ва Моваруннаҳрда ҳукумронлик қилаётган Темурий ҳукумдорлар ўртасида сиёсий бирлик ва барқарорликка дарз кетганлиги, пировард натижада мамлакат хўжалик – иқтисодий аҳволнинг тушкунлигига сабаб бўлганлигини асосланг.

Бўрибой Аҳмедов асарларидан фойдаланган ҳолда Дашти Қипчоқдаги

сиёсий вазиятга аҳамият қаратиб, Кўчмачи Ўзбеклар давлатининг ташкил топиши ва кейинги тарихига эътибор қаратинг.

Муҳаммад Шайбонийхоннинг Мовароуннаҳрга юришлари, Заҳириддин Муҳаммад Бобурнинг Шайбонийхон билан тўқнашувлари ва унинг оқибатлари, Бобурнинг давлат арбоби, олим сифатида жаҳон тарихидаги ўрнига “Бобурнома” асосида тарихий баҳо беринг.

Темурийлар мулкларининг шайбонийлар томонидан босиб олиниши ва ҳукумронлигининг ўрнатилиши, давлатнинг расман Бухоро хонлиги деб юритила бошланиши, Шайбонийлар сулоласининг бошқарув тизими мамлакатнинг султонлар ва бекларга бўлиб берилиши оқибатида амалдор ва беклар мавқейнинг кучайиши, марказий давлат ҳокимиятининг зайфлашуви сабабларига диққатни қаратинг.

Бухоро хонлиги Аштархонийлар (Жонийлар) сулоласининг ҳокимиятига келиши, янги сулола даврида хонликнинг ижтимоий – сиёсий ва иқтисодий аҳволи, аграр муносабатлар ва сув иншоотларининг қурилиши, шаҳар хўжалиги. Хунармандчилик, ияки ва ташқи савдо муносабатлари, пул муомаласи солиқ сиёсати ва мамлакатда халқ норозилик ҳаракатларининг сабабларини кенгроқ ёритинг.

Мамлакатдаги ички сулолавий курашлар ва тарқоқликнинг кучайиши натижасида марказлашув анъаналарининг издан чиқиб Фарғонада мустақил Кўқон хонлигининг ташкил топиши, Эрон шоҳи Нодиршоҳнинг Бухоро хонлиги босқинчилик юришларини ва унинг сиёсий оқибатларига диққатни қаратинг.

Шайбонийлар ва Аштархонийлар даврида ҳукумдорлик нима учун “хон” мансаби билан юритилганлигини тушунтиринг.

Бухоро амирлиги тарихини ёритиш жараёнида қуйидаги тарихий жараёнларга асосий диққатни қаратинг: Бухоро хонлигида ҳокимиятнинг манғитлар сулоласига ўтиши ва хонликнинг Бухоро амирлиги деб юритила бошланиши. Манғитлар даврида Бухоро амирларининг ижтимоий ва давлат тузуми, кишлоқ хўжалиги аҳволи, савдо сотиқ ва хунармандчиликнинг аҳволи.

Маъмуриятчилик, зўравонлик ва ўзбошимчаликнинг кучайиши, мамлакат иқтисодиётининг тушқунликка юз тутуши, қашоқлик, Бухоро ва Хива ўртасидаги ўзаро урушлар ва уларнинг оқибатлари фақат халқ учун қимматга тушганини тарихий мисоллар ёрдамида асосланг. (Мавр, Миёнқалъа кўзғалонлари).

Масалани ёритиш жараёнида Бухоро хонлигида XVI-XIX асрнинг биринчи ярми давомида иқтисодий юксалиш ва инқирозлар, сиёсий ихтилофлар мамлакатдаги кўп минг йиллик тарихий илдизга эга бўлган халқ маданиятининг давомийлигига тўсиқ бўла олмаганлигини таъкидланг. Халқ маданияти адабиёти, тархи, фан ва санъат соҳаларида янги дурдона асарлари билан бойиди. Жамиятнинг нафақат юқори табақа вакиллари балки хунармандлар, айниқса оддий фуқаро вакиллари ҳам бу асарларнинг муаллифлари бўлганликлари мисолида халқ маданияти хамиша бардавомлигини исботланг.

Бухоро ислом ва маърифат маркази даражасига кўтарилиши, илоҳиёт

илми, араб тили, нотиклик санъати, алжабр, тарих илми (Бинойй “Шайбонийнома”, Мир Муҳаммад Амин Бухорий “Убайдуллонома”, Абдурахмон Толей “Тарихи Абдулфайизхон”, Дониёл Бухорий “Гулшан ул-мулук”, Мирзо Ҳайдар “Тарихи Рашидий”, Бинойй “Шайбонийнома”, Фазлулоҳ Резбехон “Меҳмонномаий Бухоро”), абадий ҳаёт (Сайидо Насафий, Турди Фароғий, Мирзо Бедил, Вола, Жунайдуллоҳ Ҳозиқ,) ва меъморчилик (Мир Араб, Модарихон, Абдуллахон, Кўкалдош, Шердор, Тиллакори, Девонбеги мадрасилари), шаҳарсозликнинг ривожини алоҳида қайд қилинг.

Хива хонлигининг ташкил топиши. Хива хонлигида ижтимоий-иқтисодий ва маданий ҳаёт.

Кўриб чиқиладиган масалани кенгроқ ёритиш учун Ўзбекистон тарихи (Мукминова Р.Г. 86-93 бетлар.) Ўзбекистон халқлари тарихи (Асқаров таҳ. 25-31, 70-72 бетлар) ва Истрия Узбекистана том-III. (стр. 249-316) дарслик ва қўлланмалардан фойдаланиш мумкун. Унда сиз кўчманчи ўзбекларнинг Мовароуннаҳр ҳудудларига кириб келиши Хоразимда ҳам сиёсий ҳамда социал-иқтисодий муносабатларни ўзгартириб юборганлигига, Хоразимда ҳам Шайбоний кўчмачи ўзбеклар сулоласининг ҳокимиятга келиши ва сиёсий ҳокимиятни XVIII асрнинг охирига қадар сақлаб қолишларига эътибор қаратинг.

Хива хонлигида Қўнғиротлар сулоласининг ҳокимиятга келиш сабаблари ва унинг оқибатларини ёритинг.

Қуйи Амударё Қорақалпоқларнинг XVIIасргача бўлган сиёсий тарихи, XVIII- аср охири XIX аср бошларида хусусан Муҳаммад Раҳимхон I даврида (1810-1811 йиллар) қорақалпоқларнинг Хива хонлигига бўйсундирилиши жараёнига диққатни қаратинг. Қорақалпоқ халқи тарихи ва ижтимоий-иқтисодий турмуш таризи, уларнинг Хива хонлигига бўйсундирилганидан кейинги ижтимоий тузуми ҳақда. Қорақалпоқ халқининг феодал зулмга қарши ва озодлик учун 1827. 1855-1856 йиллардаги курашлари тарихи ва унинг оқибатларига алоҳида тўхталиб ўтинг.

XVI-XIX асрлар биринчи ярми давомида Хоразим-Хива хонлигининг ҳудуди, аҳолисининг ижтимоий тариқи, қишлоқ ва сув хўжалиги ер эгаллиги ва мулк шакллари, хунармандчилик тараққиёти, савдо пул муносабатларидаги ўзига хослик томонларига эътибор қаратинг.

Хива хонлиги даврида ҳам олдинги давр Хоразим илм-фани ва адабиётига ворисийлик анъаналари давом этганлигини Абдулғози Баҳодирхон (“Шажраи турк”, “Шажараи тарокима”) Мунис Хоразимий (“Девон”, “Арналар”, “Мунис ул-ушшюк”, “Фрдавс ул-иқбол”) ва Муҳаммад Ризо Огаҳий (“Таъвиз ул-ушшюк”, “Риёз ул-давлат”, “Гулшани давлат”, “Зубдат ут-таворих”) адабий тарихий мерослари мисолида эътироф этинг.

Қўқон хонлиги. Ижтимоий аҳвол. Маданий ҳаёт.

Қўқон хонлигининг ташкил топиши ва сиёсий тарихига оид маълумотларни “Қўқон тарихи” (Х.Бобобнков) ва История Узбекистана (том-III, стр. 205-213) адабиётларидан батафсил йиғиш мумкун. Унда сиз XVIII

асрга келганда Фарғона водисадаги аҳвол, ўзбекларнинг минг ўруғидан бўлган Шохрухий (1709-1721) томонидан Қўқон хонлигига асос солиниши, Норбўтабек даврида (1763-1798) хонлигида сиёсий-итисодий барарорликнинг рнатилиши, Умархон (1810-1822) ва Муаммад Алихонлар даврида (1822-1842) хонлик худудларининг кенгайтирилиши, Бухоро амири Насрулло билан Қўқон хонлиги ўртасидаги хунрезлик урушлар ва унинг оқибатларига асосий эътиборни қаратинг.

Фарғона водийсининг табиий-худудий ўзига хос хусусиятларида келиб чиқадиган Қўқон хонлиги ижтимоий – иқтисодий ҳаёти, ер эғалиги ва солиқ мажбурият шакллари, халқ норозилик ҳаракатлари (Тошкент кўзғалони, Кипчоқлар кўзғалони)нинг моҳияти ва ҳаракатланлантирувчи кучларини қайд қилиб ўтинг.

Қўқон хонлиги нафақат сиёсий тарихи балки, илм-маърифат, санъат ва адабиёт жабхаларида ҳам ўзбек халқи тарихида ўзига хос ўрин эгаллаган маданият ўчоқларидан бири эди. Амир Умархон даври “Қўқон адабий мухити” нинг вужудга келиши, унинг тарихий илдизлари Бобориҳим Машраб, Гулшаний Ёрий, Завқий, Зорий, Нозил, Мажхуб, Ғозийлар ижодига тўхталинг.

Қўқонда хаттотлик санати ва меъморчилик ҳам ривожланган. Китоблар шундай дид билан кўчирилганки, хорижий мамлакатлар шоҳлари учун эличиларга ана шундай нафис кўчирилган китобларни тортиқ, қилиш хонликда одатга айланганини таъкидланг.

XIX асарда Қўқон шахрининг меъмероий кўриниши ҳукумдорлар ташаббуси сабаб улуғворлик касб этганлигиникенг қурилишлар (Норбўтабек, Норбўтабий, Мингойим мадрасалари, Худоёрхон Ўрдаси ва бошқ). Мисолида кўрсатиб ўтинг.

Хонликларнинг ўзаро муносабатлари ҳамда ички зиддиятларнинг кескинлашиб бориши.

Кўрсатилган адабиётлардан фойдаланган холда хонликлар ўртасидаги худудий-территориал ҳамда ҳокимият учун курашлар мамлакат тараққиётига зарар етказиб, хўжалик ва маданият равнақиға салбий таъсир қилгани, бу эса ташқи кучлар тажоввузни кучайтирганини ёритинг. Сиёсий тарқоқликнинг сабабларини очишға ҳаракат қилинг.

8-мавзу. Чор Россиясининг Туркистонда юритган мустамлакачилик сиёсати.

Режа:

1. Россия истилосидан сўнг Чор маъмурлари томонидан Туркистонда мустамлакачилик бошқаруви тизимининг вужудга келтирилиши.
2. Чор Россияси ҳукумрон доираларининг Туркистонда юритган мустамлакачилик сиёсати, ўлка иқтисодиётининг чоризим манфатларига бўйсундирилиши.
3. Чоризимнинг кўчириш сиёсати, унинг асоратли оқибатлари.

4. Чор мустамлакачи маъмурларининг ўлка халқлари маънавий-маданий ҳаётига салбий таъсири.

Адабиётлар:

1. Каримов И.А. Истиқлол ва маънавият. Т.1994.
2. Авлоний А. Ўсон миллат. Т. 1993.
3. Азамат Зиё. Ўзбек давлатчилиги тарихи. Т. “шарқ”. 2000.
4. Аҳмад Зокий Валидий. “Адолат” Т. 1997.
5. Баёний. Шажараи Хоразмшоҳий. Т. 1991.
6. Зиёев Ҳ. Туркистонда Россия тажавуси ва ҳуқумронлиги қарши кураш. Т. 1998.
7. Ибрат. Фарғона тарихи. Т. “Камалак”, 1991.
8. Тоҳир Қаххор. Хур Туркистон учун. Т. “Тошкент”, 1994.
9. Ўзбекистоннинг янги тарихи. 1-жилд. Туркистон Чор Россияси мустамлакачилиги даврида. Т. “Шарқ”, 2000.
10. Ўзбекистон халқлари тарихи. А.Асқаров таҳ. II-жилд. “Фан” 1994.
11. Ҳасаний М. Туркистон босқини. Т. 1992.

Россия истилосидан сўнг Чор маъмурлари томонидан Туркистонда мустамлакачилик бошқаруви тизимининг вужудга келтирилиши.

Чор маъмурияти томонидан Туркистонда мустамлакачилик бошқаруви тизимининг вужудга келиши жараёнини баён қилишдан олдин талабалар Ўрта Осиёда Бухоро амирлиги. Хива хонлиги ва Қўқон хонликларидан иборат 3 та феодал давлат мавжуд бўлганлиги, улар ўртасида бўлиб турадиган тинимсиз уришлар хонликларнинг иқтисодий ва сиёсий аҳолини таназзулга оилб борганлигини эслаб ўтишлари жоиздир.

Бундан ташқари хонликларда ҳар бир шаҳар, вилоятлар мустақил бўлишга интилиб майда ҳокимлар ўртасида доимий қонли уришлар тижоратишларини, карвон савдосининг тўхтаб қолишига, хунармандчилик ва аҳолининг асосий қисми шуғулланган деҳқончиликни издан чиқиб халқнинг кашшоқ аҳволга тушуб қолганлиги сабабини очинг. Бунда Марказий Осиё худудида яшаб келган турк задагонлари ва бойлар қадимдан давлат, дунё, мол, бойлик талашиб, ўзаро уришлар ва қирғинлар қилиб бир-бирларининг тинкаларини қуритганлиги, ўзаро уришлар ва қирғинлар қилиб, ўлкада фан-техниканинг, ишлаб чиқариш кучларининг тараққиётга тўсқинлик қилганини билиб олинг. Қавм-қариндош, уруғ- аймақ бўлган туркий халқларнинг ягона кучли давлатга бирлашмаганлиги сабабли чет эл босқинчилари Ўрта Осиёни осонликча босиб олиш учун қулай вазиятни вужудга келтирганлигини эсда тутинг.

1865 йил 17 июнь куни рус қўшинларининг Тошкентни босиб олиши бутун Марказий Осиёнинг тақдирини узил-кесил ҳал қилганлиги, шундан сўнг Чор ҳукумати бирин-кетин Бухоро, Қўқон, Хива ерларини босиб ола бошлаганлигини ва 1876 йил 14 февралда Қўқон хонлиги тугатилганлиги, шу йилдан бошлаб Ўрта Осиёдаги феодал давлатлар Бухоро, Хива, Чор

Россиянинг вассаллига айланганлиги, ўз мустақиллигини йўқотганлигини билиб олинг.

1873 йил 12 августда тузилган “Гандимиён шартномаси” нинг 1-чи бўлими 8-бўлимда “Мухаммад Рахимхон II ўзини рус императорининг кули” деб тан олганлиги, шунингдек хонлик ички ва ташқи сиёсат олиб боришдан маҳрум бўлганлигини кўрсатинг. Босиб олинган ҳудудларда маъмурий тузилиш масаласи бўйича министр Милютич бошчилигидаги хайъат тузилиб, аъзолари Крижановский, Гейден, Черняев, Дашков, Гирс, Роценко ва бошқалардан иборат комиссиянинг фаолияти.

Крижановский шунга биноан Оренбург генерал губернаторлигидан Ўрта Осиёнинг босиб олинган ерлари чиқарилиб, Сирдарё вилояти тузилиб 1867 йил 14 июлда “Янги маъмурий бошқарма тўғрисидаги Қонун” қабул қилиниши ҳамда Туркистон Генерал Губернаторлиги деб аталиши. Унинг биринчи генерал губернатори қилиб генерал-адъютант К.П.Кауфман тайинланиб, унга чекланмаган имтиёзлар “Ярим подшо” ҳуқуқини берилганлигини исботланг.

Чор Россияси Туркистонни ўз мусамлакасига айлантирганидан сўнг “ҳарбий халқ бошқарув” деб аталмиш ҳокимиятни вужудга келтириши. Унга кўра Туркистон ўлкаси вилоятларга, улар уездларга, уездлар эса влостларга, влостлар учаскаларга, учаскалар оқсоқолликларга бўлиниб, Туркистонда мустамлакачилик бошқарув тизими вужудга келтирилган.

Улкани бошқаришда рус императори томонидан вилоят ҳарбий губернаторларининг тайинланиши, уезд бошлиқлари рус армияси полковниклари, участка приставларига эса капитан унвонидаги зобитлар, волост бошқарувчилари юзбоши оқсоқоллари ва ўнбошлар маҳаллий аҳоливакиллари билан салбий қўйилганлигини билиб олинг.

Юқоридаги барча вазифалар бир нарсага-Туркистонни Россиянинг асосий Хом ашё етказиб берувчи базага айлантиришга қаратилганлигини ўқиб олинг.

Чор Россияси ҳуқумрон доираларининг Туркистонда юритган мустамлакачилик сиёсати, ўлка иқтисодиётининг чоризим манфатларига бўйсундирилиши.

Чор Россияси юритган улуъ давлатчилик ва мустамлакачилик сиёсати оқибатида Ўрта Осиё халқлари ҳаёти ва турмушида муҳим ижтимоий – сиёсий ўзгаришлар юзага келганлиги ҳамда мустамлакачилар юргизган шовинистик ва зўравонлик сиёсати ўлка ҳаётида чуқур салбий ва из қолдирганлигини аниқланг.

Маҳаллий миллат меҳнаткашларининг икки ёқлама аёвсиз зулм ва эксплуатация қилиши эса уларни ҳар томонлама ҳорлик ва зорликка, ночорликка ва тобеликка маҳкум этганлигини, пахта яккахокимлигининг бошланиши мамлакат Россиянинг хом ашё базасига айлантирилганлигини фактлар асосида таҳлил этинг.

Чоризимнинг кўчириш сиёсати, унинг асоратли оқибатлари.

“Туркистон- руслар учун” шиори остида ўтказилган ислохатнинг моҳиятини очинг.

Нима сабабдан Россия империяси генераллари ва сиёсатчилари рус миллатига мансуб аҳолини маҳаллий халқ орасида аралаштириб юбориш, русларни Туркистонда доимо яшайдиган аҳолига айлантириш учун ҳаракат қилганлар. Кўчириш сиёсати 1867 йилдан бошланиб, бу борада Россия империяси 3,5 асрлик тарихга эга эдилар.

У Болтиқ бўйи, Қозон Сибирь, Қрим, Астрахань хонликларини босиб олиб кўчиришларнинг ҳар хил шакллари ва услубларини мукаммал эгаллаб олганликлари туфайли бу ерда кўчириш сиёсати ўта пухта олиб борганлигини исботланг.

Фон Кауфман бу ерларда рус қишлоқларини ташкил этиш ташаббускори эканлигини фактлар билан очиқ ташланг.

1886 йилги “Низом” билан рус аҳолисини кўчириб келтириш йўли билан ўлкани руслаштириш ҳаракатини қонуний мустаҳкамлаб, унга сиёсий тус берилишини тушунтиринг.

1875 –1890 йилларда Туркистонда 19 та 1891-1892 йилларда 25 та рус қишлоқларини пайдо бўлиши, 1889 йил 13 июль қонунинг моҳиятини очинг.

Мустамлака ўлкага русларни юбориш масаласи билан шуҚулланувчи махсус идора- “Кўчириб келтириш бошқармаси” нинг ташкил этилиши.

Рус аҳолисининг кўчириб келтириши, маҳаллий халқларнинг моддий-маънавий турмушига салбий таъсир қилганлигини очиқ беринг. Чоризмнинг рус аҳолисини маҳаллий халқларга қарши қўйиши русларни қуроллаштириш сиёсати олиб борилишидаги мақсадларини аниқланг.

Можор олими Херман Вамберининг рус мустамлакачилари ўзга халқларни руслаштириш сиёсатининг бош йўналишида берган таърифини келтиринг.

Чор мустамлакачи маъмурларининг ўлка халқлари маънавий-маданий ҳаётига салбий таъсири.

XIX аср охири XX аср бошларида Туркистондаги тарихий шарт шароит, мустамлакачиликнинг “рус модели” шуни кўрсатдики, ўлкада маҳаллий халқни жаҳолатда, саводсизликда, қашоқликда ушлаб туриш сиёсатининг мақсадини аниқланг.

Чор Россияси Туркистонни босиб олгач, бу ерга мансаб истаганлар, ишёқмас ҳар- ҳил одамлар, ҳатто жиноий гуруҳлар ҳам кириб келганлиги ўлка халқларининг маънавий ҳаётига салбий таъсир кўрсатганлигини гапиринг.

Мустамлакачилар халқнинг урф-одатларини, мусулмончилиги ва динини ҳам топташдан тоймаганлиги, бу борада мадраса, вақф ерларини йўқ қилувчи буйруқлар чиқариб, мусулмонларнинг жума номозларида (хутбаларида) подшоҳнинг номини ўқиш тўғрисида кўрсатма бериши ҳамда маҳаллий халқни таҳқирлаб уларни ҳар бир рус амалдорига таъзим бажо келтиришлари мажбурлиги ҳақида амр қилинганлиги, ҳатто кўчада ким

русларга букилиб таъзим бермайдиган бўлса, уни уриб калтаклайдиган одат чиқарганлигини билиб олиш шарт ва буларнинг оқибатида Ўрта Осиё аҳолиси манқуртга айлантиради.

9- мавзу. Туркистонда жадиличлик ҳаракати.

Режа:

1. XX аср бошларида Туркистондаги ижтимоий-сиёсий вазият. Жадиличлик ҳаракатининг юзага келиши.
2. Туркистон жадиждари илгари сурган ғоялар ва қарашлари ҳамда уларнинг илғор, прогрессив мазмун- моҳияти.
3. Жадиждарнинг ўлка халқлари орасида олиб борган маданий оқартувчилик фаолияти.
4. Жадиждар намоёндаларининг Туркистондаги демократик ва миллий истиқлолчилик ҳаракатларига кўрсатган муҳим таъсири.

Адабиётлар:

1. Каримов и.А. Истиқлол ва маънавият. Т. “Ўзбекистон”, 1994.
2. Алиев А. Маҳмудхўжа Бехбудий. Т. “Ёзувчи” 1994.
3. Ватан туйғуси. “Ўзбекистон”. 1996.
4. Зиёев Х. Туркистонда Россия тажовузи ва ҳукумронлигига қарши кураш. Т. “Шарқ” 1998.
5. Содиков М. Эркесвар хурриятпарвар эл порисларимиз. Т. “Камалак” 1992.
6. Фозилбек Отабек ўғли. Дукчи Эшон фожияси. Т. “Чўлпон”, 1992.
7. Қосимов Б. Жадиличлик. “Ёшлик”, 1990 йил 7-сон.
8. Қосимов Б. Исмоилбек Гаспирали. Т. 1992.
9. Ватан туйғуси. “Ўзбекистон”, 1996.

XX аср бошларида Туркистондаги ижтимоий-сиёсий вазият. Жадиличлик ҳаракатининг юзага келиши.

“Туркистон ўлкаси жаҳон мустамлака занжирдаги энг мустаҳкам халқ” деганди сиз нимани тушунасиз? Бу масаладаги муаммолар адабиётлар рўйхатида кўрсатилган Қосимовнинг “Исмоилбек Гаспирали” номли асари ҳамда Ўзбекистон тарихи Т. 1996. 187-190 бетларида очиб берилган.

Кўрсатилаган адабиётларни конспект қилганингизда рус Чоризими Туркистонни истаганларича талаш, бузуш, топташ имкониятларини узок вақт кўлда сақлаб қолиш, “Хуққни” кўлдан чиқармаслик учун маҳаллий халқларни жаҳолатдан сақлаш, шу орқали ўсиб бораётган капиталистик бозор муносабатларига маҳаллий буржуазия вакилларнинг иштирок этишларига тиш-тирноқлари билан қарши туриш сиёсатларини англаб етмоқдан иборат бўлмоғи лозим. Миллат равақини ўйловчи тарикқийтпарвар зиёлилар, рухонийлар, хунармандлар, деҳқонлар халқнинг

миллий онгини ошириш ва ўзлигини англашнинг биринчи босқичини-маърифатда, илму- урфонда деб билдилар. Халқнинг саводини чиқармасдан туриб, мусақиллик курашига отлантириб бўлмаслигини ҳис қилганлигини очиб беринг.

Мусулмон дунёсининг жаҳон тараққиётидан узилиб қолганлиги, эл – усулидаги жаҳолатни йўқ қилиб, маърифат орқали тараққий топган мамлакатлар қаторига қўшилиш каби муҳим муаммоларни ёритинг.

Исмоил Гаспирали (1851-1914) нинг фаолиятини ва унинг Туркистонга сафарини ўрганинг.

Туркистонда жадидчилик ҳаракатининг фаоллари Бухоролик Олим Маржоний, Ғиждувонлик домла Фозил, Мўминхўжа Вобкандий, Мулла Салоҳиддин домла очган жадид мактаби. М. Бехбудий, С.Айний, А.Авлоний, Фитрат, Мунаввар Қори, Бобоохун Салимов каби тараққийпарвар инсонлар фаолиятини чуқур ўрганинг.

Туркистон жадидлари илгари сурган ғоялар ва қарашлари ҳамда уларнинг илғор, прогрессив мазмун- моҳияти.

Бу масалани ёритишда сиз тараққийпарварлар рус буржуазиясига ва Туркистонда ҳукум сураётган феодал кулоқликка қарши отланганларнинг ҳаракатлантириувчи кучи бўлиб майдонга чиққанлигига эътибор беринг. Улар рус буржуазиясининг мустамлакачи сиёсатидан норози эканлиги ва унга қарши курашганлигини кўрсатинг.

Маҳаллий аҳолининг эскича турмуши ва қоқоқлигига, бу қоқоқликнинг сабаби аҳоли сиёсий онгининг пастлигида деб билдилар. Бу борада улар қандай ишни амалга оширдилар. Жадидларнинг Туркистон озодлиги учун кураш дастурида асосан уч йўналиш мавжуд эди. Бу йўналишлар қайсилар эди?

Жадидларнинг ўлка халқлари орасида олиб борган маданий оқартувчилик фаолияти.

Боғчасаройда нашр этилган “Таржимон”, Қозонда чиққан “Вақт” “Юлдуз” журналлари, Истамбулда чоп этилган “Сироти мустақим” Тошкентда “Садои Туркистон” газета ва журналларининг роли. 1914 йил 27 февралда Тошкентдаги Колизей театри биносида ўзбек миллий театрининг биринчи расмий мавсуми очилиши ва бунда Бехбудийнинг “Падаркуш” пьесаси томошабинларга кўрсатилиши шунчаки маданий тадбир бўлмай, балки катта сиёсий аҳамиятга молик эканлигини тушуниб олмоғингиз керак бўлади.

Қўқонда “Ғайрат” Андижонда “Тараққийпарвар” каби жамиятлар Хурфиклилик, миллий онгни ўсиши, миллий озодлик Қояларини тарғиб қилиниб, халқни озодликка маданий-маърифий ишларга тортганлигини очиб беринг.

Жадид намоёндаларининг Туркистондаги демакратик ва миллий истиқлолчилик ҳаракатларига кўрсатган муҳим таъсири.

Жадидларнинг Туркистон озодлиги учун кураш дастурини амалга ошириш борасида Мунаввар қори Абдурашидхонов, Убайдуллахўжа, Маҳмудхўжа Бехбудий, Абдулла Авлоний, Тошпўлатбек Норбўтабеков, Абдулхамид Чўлпон, Абдурауф Фитрат ва бошқа тараққийпарвар зиёлиларнинг олиб борган фаолияти ва унинг Туркистондаги демократик ва миллий истиқлол ҳаракатларига таъсирини ўрганинг.

Унда Улкадаги инқилобий ва миллий озодлик ҳаракати ўсиб боргани сари, жадидлар сафи ортиб борганлиги ва XX аср бошида жадид зиёлиларининг бутун бир ватанпарвар, миллатпарвар, авлодни тарбиялаб боришдек оғирвазифани бажарганлигини, улар доимо қувқин, қамок, сургун каби хавф-хатарлар бошида чарх уриб турган ҳолда иш олиб боришларига мажбур бўлганликларини очиб беринг.

Чор Россияси Туркистонни босиб олгандан сўнг то 1917 йилгача Фарғона, Самарқанд, Сирдарё, Еттисув вилоятларда 4922 марта ҳар хил исёнлар кўтарилганлиги моҳиятини кўрсатинг.

Жадидлар хонликлар даврида ҳам, Чор ҳукумати мустамлакачилиги даврида ҳам ва ниҳоят шўро тузуми даврида ҳам қувқун остида олинганлигини билиб олинг.

10-Мавзу. Совет ҳокимиятининг давлат тепасига келиши ва унга қарши қуролли ҳаракатлар.

Режа:

1. Туркистон Мухторияти миллий истиқлолга эришиш йўлида маҳаллий демократик кучларнинг дастлабки муҳим қадами.
2. Ўлкада Истиқлолчилик ҳаракатининг бошланиши, унинг моҳияти ва ҳаракатлантирувчи кучлари.
3. Фарғона водийси – Истиқлолчилик ҳаракатининг марказлардан бири.
4. Бухоро ва Хивада миллий озодлик ҳаракатлари.

Адабиётлар:

1. Каримов И.А. Ўзбекистон халқи ўз йўлидан қайтмайди. Асарлар. 4-жилд. Т. “Ўзбекистон”, 1996.
2. Амир Саид Олимхон. Бухоро халқининг ҳасрати тарихи. Т. “Фан”, 1991.
3. Аъзамхўжаев С. Туркистон мухторияти. Т. “Фан”, 1996.
4. Ватан туйқуси. Т. “Ўзбекистон”, 1996.
5. Иброҳим Карим. Мадаминбек. Т. “Ёзувчи”, 1993.
6. Инқилоб жангчилари. Т. “Ўзбекистон”, 1990.
7. Полвонниёзов К. Истоки рождения Каракалпакистана. Нукус. 1994.
8. Тоҳир Қаҳҳор. Хур Туркистон учун. Т. “Чўлпон”, 1994.

Туркистон Мухторияти миллий истиқлолга эришиш йўлида маҳаллий демократик кучларнинг дастлабки муҳим қадами.

Кўрсатилган адабиётлардан фойдаланган ҳолда 1917 йил февраль инқилобининг Туркистон маҳаллий демократик кучларининг жипслашувига таъсири ҳамда жадиждлар бошлиқ демократик озодлик ҳаракатининг кучайиши натижасида “Шўрои Исломия”, “Шўрон Уламо”, “Турк олими марказияти” фарқлари ва бошқа ташкилотлар фаолиятининг кусайиб борганлигини кўрсатиб беринг.

Айниқса Туркистонда мустабид совет ҳокимиятининг ўрнатилиши, унинг шоввинистик сиёсати моҳиятини очиб беринг. Бу борада, айниқса миллий мустақиллик ғоясининг туғилиши масаласи эътиборни қаратинг.

1917 йилнинг ёзида Султонхўжа Қосимхўжаев раислигида Эски шаҳарда 13 та касаба уюшмаси ҳамда шу йил август бошларида Андижонда мусулмон хунар аҳлининг “Саноати ул-Исломи” шуриси тузулганлиги, Тошкентда “Хуршид”, “Садои Туркистон”, “Турон”, “Турк эли”, “Нажот”, “Кенгаш”, Самарқандда “Ойна”, “Хуррият”, Бухорода “Турон”, “Бухорои Шариф”, Қўқонда “Садон Фарқона”, “Тирик сўз” рўзномалари, “Хуррият” журнали, Фарғонада “Фарғона нидоси” рўзномаси чиқа бошлаганлиги халқни сиёсий фаолликка чорлаганини қайд қилиб ўтинг.

1917 йил 15-27 ноябрда Туркистон ишчи, аскар ва деҳқон шўроларининг 3-съезди, биринчи совет ҳукумати тузулганлигини, унда маҳаллий халқнинг қонуний талаблари инобатга олинмаганлигини бу эса кейинги кескин курашларнинг келтириб чиқарганини алоҳида кўрсатинг.

1917 йил 2 ноябрдаги “Россия халқлари декларацияси” “Россияхалқларнинг ажралиб чиқиб, мустақил давлат тузишгача ўз-ўзини эркин белгилаш ҳуқуқи” ҳамда шу асосда Халқ Комиссиялари Совет “Россия ва Шарқнинг барча мусулмон меҳнаткашларига” деган махсус мурожати моҳиятини очиб беринг. 1917 йил 26 ноябр куни Қўқонда ўлка мусулмонларининг фавқулоддаги 4-съезди ҳамда “Туркистон Мухторияти” деб номланган давлат тузумининг вужудга келтирилиш масаласини кўрсатинг.

Ўлкада Истиқлолчилик ҳаракатининг бошланиши, унинг моҳияти ва ҳаракатлантирувчи кучлари.

Бу саволда Ўлка Совет ҳукумияти Мухтор Туркистон Муваққат ҳукуматыни тан олмаганлигини, уни “Туркистоннинг бир тўда бойлар ва руҳонийлари” манфатларини ифода қилувчи асл инқилобий, буржуа ҳукумати деб эълан қилиниши ҳамда Қўқон фожиялари, Туркистон раҳбарларининг қамокқа олиниши ўлка худудларида истиқлолчилик ҳаракатларининг бошланишига сабаб бўлганлигини кўрсатиб беришингиз керак бўлади.

Туркистонда мустақил давлат барпо этиш мақсаддида миллий озодлик ҳаракатига йўлбошчилик қилган Иброҳимбек, Мадаминбек, Шермуҳаммадбек ва бошқа қаҳрамонларимизга совет тарихчилари

томонидан босмачи, ўғри, мутаҳам деган лаънат тамғаси босилиши моҳиятни тушуниб олинг.

1918 йил 30 апрелда Советларнинг 5-съезди РСФСР таркибига кирувчи Туркистон Мухтор Республикасини тузиш тўғрисида қабул қилинган қарор, берилган мухторият табиатан миллий бўлмай, балки худудий эканлигини исботланг.

Туркистон Мухтор ҳукуматининг тор-мор этилгандан сўнг маҳаллий аҳолига қарши жазо компаниясининг авж олдирилиши, масжидлар ва мадрасаларнинг ёпиб қўйилиши саноат ва хунармандчилик корхоналарининг беркитилиши, бозорларнинг ёпиб қўйилиши, озиқ-овқат развёрсткасини жорий этиш ва шу каби амалга оширилган сиёсат туб ерли аҳолининг миллий-озодлик истиқлолчилик ҳаракатининг янада кучайишига сабаб бўлганлиги. “Туркистон мустақиллиги учун кураш”, “Туркистоннинг озодлиги учун” деган шиорлар, хурриятлар ўзларни “Ислом аскарлари”, “Мусулмонбодлик жангчилар”, “Туркистон озодлиги” деб атаганларида бу ҳаракатлар халқ ҳаракатлари эканлигини билиб олинг.

Фарғона водийси – Истиқлолчилик ҳаракатининг марказлардан бири.

Бу саволга жавоб беришда миллий озодлик истиқлолчилик ҳаракати бутун Туркистон ўлкасини қоплаб олиш билан биргаликда Фарғона водийси Мустақиллик учун курашнинг маркази эканлигини аниқланг.

Бунда Кичик Эргаш қисқа муддат ичида қуролли отряд тузиб, Қўқон яқинидаги Бачқир қишлоғида Қизил армия қисимларини тор-мор этгани, ундан сўнг Катта Мулла Эргаш фаолияти. Андижон атрофларида Муҳкамхожи кўрбоши, Марғилонда Мадаминбек, Ўш томонларда Холхўжа Эшон, Наманган уездида Қобил Омон Полвон (Шермухаммадбек) кўрбошиларнинг ҳаракатлари.

1918 йилнинг март ойининг охирларида Бачқир қишлоғида 40 нафарга яқин кўрбошлари иштирокида бўлиб ўтган қурилтой натижалари. Ягона фронт чизигининг йўқлиги, уюшмасилик тарқоқлик оқибатларини очиб беринг.

Бухоро ва Хивада миллий озодлик ҳаракатлари.

Бухоро ва Хива хонликларида XX асрнинг ўн йилликларида монархистик тартиботнинг емирилишига олиб келган тарихий жараёнларни очиб беринг.

Демократик асосида тузилган, шунинг учун ҳам ўзларидаги ишлаб чиқариш муносабатлари жадал ривожланиб, тараккий этиб борган Европа ва Америка давлатларининг таъсири остида бу бу монархия давлатларида жамиятни замонавийлаштириш учун олиб борилган ислохотчилик ҳаракати тобора кескин тусга кира бошлагани, Росиядаги 1905-1907 йиллар инкилоби, “Ёш турклар”нинг уз монархларига қарши 1908 йилдаги инкилобий ҳаракатларининг таъсири Урта Осиё хонликларида ҳам етиб келганликлари натижасида бу ерда ҳам жамиятни ислох қилиш тарафдорлари сиёсий майдонга чикканлигини тушуниб олмоқ лозим булади.

Туркистон жадиidlари билан Бухоро ва Хива жадидилар харакати курашларида кандай фарк борлигини тушунтириб беринг.

Монархия тартиботи кучли блган консерватив Бухоро ва Хивада янгиликлар билан исоблашишни истамайдиган ҳокими мутлок амалдорларнинг мақсадлари нимада эканлигини очиб беринг. Ёш Бухороликларнинг етакчиси Фитрат, унинг сафдоши Йўлдошов билан биргаликда муваққат ҳукумат номига юборган телограммаси, 1917 йил 5 апрел Хива хонлигида Манифест эълон қилиниши шунингдек, 1917 йил 7 апрел куни Бухоро Амири Саид Олимхон ислохатлари тўғрисида Россия резиденти Миллер томонидан тайёрланган Манифестни ва уларнинг натижаларини аниқланг.

Бухоро ва Хива жадиdlарининг қувғинига. Ёш бухороликлар ҳамда ёш хиваликлар ташқи сиёсий кучларга таяниб, идора тартибига қарши куролли кураш йўлига қадим қўйганликларини тушунтириб олинг.

Мамлакатда очлик, уруғлар ўртасида ҳоқамият учун кураш, ёш бухороликлар ва ёш хиваликлар фаолияти 1918 йил 25 март Бухоро амри Саид Олимхон Россия ва совет Туркистони Уртасида “Қизилтепа битими”, 1919 йил 9 апрел куни Хива яқинидаги “Тахта битими” имзоланиши. Совет Хоқимиятининг Жунайидхонга қарши кураш бўлган барча оппозиция кучлар, жумладан ёш бухороликлари ҳам бирлаштириш сиёсати. Хивам хонлигининг ағдариш сабабни яшириш Хивада бўлиб ўтган воқеаларни инқилобий тўнтариш, халқ инқилоби деб таърифлаши. 1920 йил 20 апрелда чақирилган халқ вакилларнинг бутун Хоразим биринчи қурилтойи Хоразим халқ Совет Республикасини эълон қилиши ҳукумат таркибига ёш хиваликларнинг тайинланишини билиб олинг.

Худуд шундай тарихий жараёнлар 1920 йил 14 сентябр раис Абдуқодир Муҳиддинов бошчилигида Умум Бухоро инқилобий қўмитаси ва Республика ҳукумати Халқ Нозирлари Совети тузулиб унга раис этиб ёш бухоролик Файзулла Хўжаев тайинланишини кўрсатиб ўтинг. Бу вақтга келиб бухороликлар партияси ўз-ўзидан йўқ бўлиб кетганлигини билиб олинг.

11-Мавзу. Советлар давридаги иқтисодий ва маънавий қарамлик. Совет тузумининг Ўзбекистонда юритган қатағонлик сиёсати ва унинг оқибатлари.

Режа:

1. 20- йиллар охирида собиқ шўролар мамлакатада тоталитар маъмурий буйруқбозлик ва бюрократик тузумнинг қарор топиши.
2. Ҳукмрон марказ, комфирқанинг 20-30-йилларда Ўзбекистонда ўтказилган индустрлаштириш ва дехкон хужаликларини жамоалаштириш сиёсати ва унинг оқибатлари.

3. Ўзбекистон иқтисодий ва маънавий ҳаётининг 50-80 йилларда чуқур тургунлик ва бухронлик ҳолатларга дучор булиши ҳамда унинг асоратлари.
4. Комфирқа ва Шўро ҳокимиятининг Ўзбекистонда юритган умумий катогонлик сиёсати ва унинг ижтимоий, маданий ҳайтга салбий таъсири.

Адабиётлар:

1. Каримов И.А. Ўзбекистон ХХІ аср бўсағасида хавсизликка таҳдид барқарорлик шартлари ва тараққиёт кафолатлари. Т. “Ўзбекистон” 1997. 110-117 б.
2. Маҳмудов Б. Барҳаёт сиймолар “Қатағон қурбонлари ҳақида лавҳалар”. Т. “Ўзбекистон”, 1991.
3. Хасанова М. Файзулла Хўжаев. Т. “Ўзбекистон” 1990.
4. Қўшчонов М. Қодирий эркисизлик қурбони. Т. “Фан” 1962.
5. Шарофиддинов О. Чўлпон. Т. 1991.
6. Ўзбекистоннинг янги тарихи. 2- китоб. Ўзбекистон Совет мустамлакачилиги даврида. Т. “Шарқ”. 2000.
7. Қароқалпоғистон тарихи. (1917-1994 йиллар). Нукус. 1995.

20- йиллар охирида собиқ шўролар мамлакатаида тоталитар маъмурий буйруқбозлик ва бюрократик тузумнинг қарор топиши.

Маъруза ва кўрсатилган адабиётлардан фойдаланган ҳолда ўлкада шўро ҳукуматининг олиб борган маъмурий буйруқбозлик тизимнинг репрессив (қатоғон) тоталитар бюрократик тузумининг шаклланиш, жараёнини очиб беринг.

20 йилларнинг охирида бошлаб мамлакат ва Республикада таркиб топган тоталитар жамиятининг ўзига хос хусусиятларини очинг.

Жамиятни марказдан туриб бошқариш, маъмурий буйруқбозлик тизими, янги иқтисодий сиёсат иқтисодиётнинг зиддиятларини ўзига сингдириб, ҳарбий коммунизм анъаналарини давом эттириб бориш сиёсатини тушунтиринг.

30 йилларда Сталинча яккаҳокимлик ва тоталитар режимнинг, маъмурий- буйруқбозлик системасининг ҳукумронлиги ортиб бориши натижасида вужудга келган мудҳиш ғайри қонуний ҳаракатлар амалга оширилиши.

Бу ғайри-инсоний кўринишлар миллий сиёсатда айлантрилиб иттифоқчи республикалар миллий мустақиллига фақат қоқозда тан олинганлиги. Ўзбекистон марказга фақат хом ашё етказиб берувчи базага айланиб борилганлигини тушуниб олинг.

Республикамизда йирик саноатни ривожлантиришга эътибор берилмаганлигини, пахта якка ҳокимлиги ҳукумронлигининг ўрнатлиши кейинги ривожланиш жараёнларида салбий таъсири. Қишлоқни

жамоалаштириш ишини амалга ошириши жараёнида йўл қўйилган адолатсизликлар, катогон сиёсатини ўрганинг.

Ўзбекистон Республикасининг ҳаётӣ манфатлари, унинг зурурий эҳтиёжлари учун унинг равнақи истиқболи учун қайғурган ва шу мақсадда иттифоқ ҳукумати олдига муайян талаблар қўйган маҳаллий раҳбар ходимлар тақдири (Т.Рискулов М. Абдурашидхонов, Қ. Отабоев, Н. Тўрақулов. И. Хидралиев ва бошқ.) “Социализм ривожланиб борган сари синфий кураш ҳам шунчалик кучайиб боради” деган Сталинча соҳта ғоянинг мағзини чақинг.

Хукмрон марказ, комфирқанинг 20-30-йилларда Ўзбекистонда ўтказилган индустрлаштириш ва деҳқон хўжаликларини жамоалаштириш сиёсати ва унинг оқибатлари.

Бу саволни очишда Совет ҳокимияти ўрнатилганидан сўнг хўжаликни қайта қуришга киришилганлиги, шу асосда мамлакатни социалистик индустрлаштириш, қишлоқ хўжалигини коллективлаштириш ҳамда маданий инқилобни амалга оширишга ҳаракат қилинганлигини қайд қилиб ўтиш лозим.

Ўзбекистонда саноатни тиклаш ишлари 20-йилларнинг биринчи ярмида иттифоқ маркази манфаатларини уйлаб режа асосида олиб борилганлиги, Туркистон минтақасида унинг хом ашё ресурсларидан имкон қадар кўпроқ фойдаланишга қаратилган тадбирларни амалга оширишдан бошланганига алоҳида эътибор бериш лозимлиги, бу эса ўз навбатида энг аввал қишлоқ хўжалиги ва табиий бойликларнинг Марказга хом ашё сифатида ташишга қаратилганлигини билиб олишингиз керак бўлади.

Шунинг учун ҳам биринчи навбатда саноатнинг пахта тозалаш, ёғ-мой ишлаб чиқариш, ипакчилик, қишлоқ хўжалиги машиналари ва минерал ўғитлар ишлаб чиқарадиган корхоналар қуриш, кончилик, нефт, энергетикани ҳар томонлама ривожлантириш кўзда тутилган, корхона қурилишини назарда тутганлиги туб маънодаги оғир саноатни вужудга келтириш мақсадида қаратилганлигини билиб олишимиз зарур.

Сталиннинг 1929-йил 7 ноябрда эълон қилинган “Буюк бурилиш йўли” номли мақоласи ижтимоий ҳаёт жараёнларига ўзбошимчалик, субъективистик ва волонтаристик ёндашишнинг классик намунаси эканлиги ва саноатнинг муҳим тармоқларини беш йиллик режа асосида ривожлантириш кўрсаткичларига ўзбошимчалик билан “тузатишлар” киритилиши оқибатлари нимага олиб келганлигини билиб олинг.

Тошкент ва Фарғона тўқимачилик комбинатлари, Чирчиқ химия комбинати ишга туширилиши чўзилиб кетиши, ишчиларнинг ночор аҳволи, уларнинг моддий ва маънавий жихатдан етарли таъминланмаганлиги сабабларини ёритиб беринг.

Шунга қарамай республикада янги саноат марказлари – Чирчиқ, Бекобод, Янгийўл, Ангрен ва Қувасой шаҳарлари янгидан вужудга келганлиги бунда меҳнаткашларнинг қаҳрамонларча меҳнатини кўрсатиб ўтиши керак.

Ўзбекистон Компартияси Марказий Комитети 1930-йил 17-февралда “Коллективлаштириш ва кулоқ хўжалигини тугатиш тўғрисида” қабул қилинган қарорнинг оқибатлари. Қишлоқ хўжалиги артелининг 1930-йил 6-февралда қабул қилинган биринчи намунавий Низомида йўл қўйилган камчиликлар нимадан иборат эди. Кулоқ хўжалигини тугатиш компартиясининг авж олдирилиши, ўрта ҳол деҳқонларга муносабат масалалари очиб берилсин.

Сталиннинг “Ютуқлардан эсанкираш” мақоласи. 1931-йил баҳоридан бошлаб Ўзбекистонда “ялпи коллективлаштириш”, уни 1933-йил баҳоригача тугатиш режасининг қабул қилиниши.

“Якка деҳқон” хўжаликларининг тугатилиши, ўртаҳол деҳқонларга бўлган муносабатнинг 1933-йилги очарчиликнинг бошланишга сабаб бўлганлигини кўрсатиб беринг.

Ўзбекистон иқтисодий ва маънавий ҳаётининг 50-80 йилларда чуқур турғунлик ва бухронлик ҳолатларга дучор бўлиши ҳамда унинг асоратлари.

Ўзбекистоннинг иқтисодий ва маънавий ҳаёти 50-80-йиллар давомида чуқур турғунлик ҳолатига тушиб қолиши сабаблари очиб берилиши керак бўлади. Бунинг учун сиз юқорида кўрсатилган адабиётлардан фойдаланган ҳолда, бу йилларда совет жамияти бошидан кечирган турғунлик асоратларини ижтимоий-иқтисодий. Сиёсий-маданий ҳамда маънавий-буйруқбозлик усули, унинг эскирган, ҳозирги ҳаёт тарзига жавоб бермай қолган волюнтаристик, субъективистик шакл, усуллари. Бу даврга тўла куч билан намоён бўлганлиги, бунинг оқибатида республика иқтисодий ва сиёсий мустақиллигини тобора йўқотиб борганлиги, ўз ҳудудида фуқароларнинг туб манфаатларини кўзлаб мустақил фаолият юргизишдан мутлақо маҳрум бўлиши, ҳамма соҳада Марказий тобелик, мутеликнинг кучайиб бориши, пировардида маҳаллий партия ташкилотларининг эркин фаолият, ташаббус кўрсатишга ғов солиб, уларни лоқайдлик, бепарволик ва манқуртлик касалига маҳкум этилиши. Бунинг оқибатида Республика ижтимоий ҳаётининг барча соҳалари ва тармоқлари юксалиш, ривожланиш ўрнига кўпроқ таназзул, депсиниш ва қоқоқлик сари юз тутишини очиб беринг.

Иттифоқдош Республикалар орасида ўзининг улкан моддий-иқтисодий имкониятлари, табиий бойликлари, интеллектуал кучлари, ажойиб меҳнатсевар фуқароларига эга бўлишига қарамай жуда катта тисарилиш, йўқотиш ва маҳрумликларга учраш даври бўлганлигини исботланг. 8-9, 10-11 беш йилликлар режа-топшириқлари сурункасига бажарилмаслиги, маҳаллий даромаднинг йиллар давомида ўсиши ўрнига тўхтовсиз пасайиб борганлиги, озиқ-овқат, халқ истемоли моллари. Саноат маҳсулотларининг етишмаслиги оқибати ва унинг асоратларини аниқланг.

Комфирқа ва Шўро ҳокимиятининг Ўзбекистонда юритган умумий қатоғонлик сиёсати ва унинг ижтимоий, маданий ҳайтга салбий таъсири.

Коммунистик партиянинг қаттиқ исканжаси, иқтисодиёт, сиёсат, маданиятни ўз тагига олиб эзиб ташлаганлиги, қабул қилинган барча қарорларнинг барчаси тор доирада қабул қилиниши ва бу қарорнинг бутун мамлакат учун мажбурий бўлиб қолганлиги, эркин баҳс мунозарларга барҳам берилиш сиёсатининг оқибатларини кўрсатиб беринг.

Демократияни бўғиш Конституцияда эълон қилган ҳақ-ҳуқуқларнинг оммавий равишда бузулиши, ўзбек ҳалқи бошига келган кулфатларни билиб олинг.

Маданий сохта сталинча “сакраш”, жадаллаштириш Ўзбекистонда қисқа муддат ичида алифбомизни икки марта ўзгартирилиши (1929,1940 йилларда) республикамызда маънавий ҳаётига мислсиз зарар етказилганлигини очиб беринг. Умумий қатоғонлик сиёсати оқибатида миллий давлат арбобларимизнинг миллитчиликда айибланиши, ижтимоий-иқтисодий ривожланишнинг муқобил йўлларни амалга оширишга уринган кишиларга “Туруҳбозлик” айблари қўйилиши “Иноғомовчилик”, “18 лар гуруҳи”, “Қосимовчилик” деб номланган ишларнинг тўқиб чиқарилиши.

1929 йилда атоқли маърифатчи Мунаввар Қори Абдурашидхонов бошчилигидаги “Миллий истиқлол” ташкилоти аъзоларининг қамокқа олиниши.

Йирик жамоат арбоблари Маннон Абдуллаев (Рамз) Носир Саидов, Маҳмуд Ходиев (Боту) Ҳосил Восилов, Собир Қодировларнинг ўлим жазосига ҳуқум қилиниши. Ўзбек давлат арбобларида Файзулла Хўжаев, Акмал Икромов ва зиёлилардан А.Қодирий, Фитрат, Чўлпон, Усмон Носир, Қ.Алиев, Ш.Сулаймонов, М.Суфизода, А.Якубов, Миён Бузрук Солихов каби узбек халқининг маънавий мулкига бебаҳо хисса қушган ижодкорларнинг йук қилиниши. 50-йиллар бошларида ижодкор зиёлилардан Ойбек, М.Шайхзода, Шухрат, Шукурулло, Хамид Сулаймон ва бошқаларнинг таъкиб олиниши ва узбек халқининг 80-йилларда миллий кадриятлари, урф-одатларининг яна бир марта йук қилиниши. “Пахта иши”, “Ўзбек иши” каби уйдирмаларнинг тукиб чиқарилишидан кузланган мақсадни очиб беринг

Юқоридаги масалаларни очиш учун сиз Ўзбекистоннинг янги тарихи 2-жилд, “Ўзбекистон совет мустамлакачилиги даврида” деб номланган илмий оммабоп асардан кенг фойдаланишингиз мумкин.

12-мавзу. Ўзбекистон давлат мустақиллигининг қўлга киритилиши ўзбек давлатчилиги тарихида янги босқич.

Режа:

1. Ўзбекистон давлат мустақиллигининг қўлга киритилиши-ўзбек халқи тарихидаги мислсиз тарихий воқеа.
2. Ўзбекистоннинг ўз истиқлол ва тараққиёт йўли.
3. Ўзбекистон Конституциясининг қабул қилиниши ва унинг аҳамияти.

Адабиётлар:

1. Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси. Т. “Ўзбекистон”, 2003.
2. Каримов И.А. Ўзбекистоннинг ўз истиқлол ва тараққиёти йўли. Т. “Ўзбекистон”, 1992.
3. Каримов И.А. Истиқлол йўли: Муаммолар ва режалар. Асарлар. 1-жилд. 3-36 бетлар.
4. Каримов И.А. Ўзбекистон XXI асрга интилмоқда. Т. “Ўзбе-кистон”, 1999.
5. Юсупов Э. Истиқлол йўлида. Т. “Фан” 1996.
6. Ўзбекистон Республикаси: мустақил давлатнинг бунёд бўлиши. Т. “Ўзбекистон”, 1992.
7. Ғафуров З. Тоғаев С. Мустақилликнинг маънавий заминлари. Қарши, 1994.

Ўзбекистон давлат мустақиллигининг қўлга киритилиши-ўзбек халқи тарихидаги мислсиз тарихий воқеа.

Бу масала муҳокама қилишда авваламбор Ўзбекистоннинг давлат мустақиллигини қўлга киритиши тамон йўл тутишида 1989 йил 21 октябр “Давлат тили тўғрисида”ги Қонуннинг қабул қилиниши республикаси ижтимоий ҳаётида катта тарихий воқеа бўйлаб, у ўзбек халқининг миллат тарзидаги табиий қонуний ҳуқуқини тиклаш ва ҳаётга қайтаришда олға ташланган муҳим қадам эканлиги. Шу билан биргаликда мазкур қонунда кўрсатилганидек, республикада миллатлараро мулоқат тили сифатида рус тилида эркин фойдаланишнинг сақланиб қолиши. Барча ташкилотларда иш юритилиши аста-секинлик билан босқичма-босқич ўзбек тилига ўтказиб борилиши кўзда тутилганини билиб олинг. Бу Қонуннинг қабул қилиниши ўзбек халқи, шу халқ миллий ўз-ўзини англашнинг ўсиши шу билан биргаликда республикада миллатлараро ҳамжихатликнинг сақлаб қолиниши учун жуда катта аҳамиятга касб этганлигини алоҳида қайд қилиб ўтинг.

1990 йил 24 мартда Ўзбекистон Олий Кенгаши 12- чақириқ XI сессиясида Ўзбекистонда Президентлик бошқаруви жорий этилганлиги, бу эса мамлакат давлат мустақиллигини қўлга киритиш йўлида дадил қадам эканлигидан далолат эди.

1990 йил 20 июнда Республика Олий Кенгаши томонидан қабул қилинган “Мустақиллик Декларацияси”нинг аҳамиятини кўрсатиб беринг.

1991 йил август ойигача Ўзбекистонда маҳаллий ўз-ўзини бошқариш тизимининг жорий этилиши- ҳокимлик лавозими, ижтимоий ва иқтисодий соҳани бошқариш органлари, солиқ инспекциялари ва бошқаларнинг ташкил этилиши мустақил давлатни эълон қилишга ҳозирлик эканлигини тушуниб етмоғимиз керак бўлади.

Ўзбекистоннинг ўз истиқлол ва тараққиёт йўли.

Бу масалани муҳокама қилганда Президентимиз И.А.Каримовнинг “Ўзбекистоннинг ўз истиқлол ва тараққиёт йўли” ҳамда “Истиқлол йўли: муаммолар ва режалар” асарларидан фойдаланган ҳолда мустақиллик

шароитида Ўзбекистоннинг ўз истиқлол ва тараққиёт йўлини аниқлаб олиш даркор, бунда чинакам сиёсий, иқтисодий мустақилликка эга бўлишга жаҳон ҳамжамиятига муносиб бўлиб киришга интилиши мустақиллик эълон қилинган биринчи кунлардан бошлаб ўзбек халқи ва Республикадаги барча халқларнинг кўп асрлик тажрибаси анъаналарини одамзод эришган барча маданиятлар билан пайваста қилиб бера оладиган ўз ривожланиш йўллари зўр бериб машаққат билан қидиришга киришилганлигини тушуниб олишга эътибор беришингиз лозим.

Бу борада Ўзбекистоннинг мустақил ривожлантириш ғоясини ишлаб чиқаришга юртбошимиз И.А.Каримов улкан ҳисса қўшганлиги, бу ғоялар Ўзбекистон Республикаси Олий Кенгашининг XI ва XII сессиялардаги нутуқларда чуқурлаштириб берилганлигини билиб олинг.

Ўзбекистонда демократик, ижтимоий жиҳатдан адолатли тузум, жаҳон ҳамжамиятига муносиб ўринни эгаллайдиган ва жаҳон маданиятига салмоқли ҳисса қўшадиган тинчликсевар, иқтисодий ва маънавий жиҳатдан бой давлат барпо этишни ўзининг стратегик вазифаси деб билган жамиятни барпо этишга қаратилган умуминсоний сиёсат яратилаётганлигини аниқланг.

Бундай жамиятнинг асоси нималарда кўринадиган деган саволларга жавоб беришингиз шарт бўлади.

Ўзбекистон Конституциясининг қабул қилиниши ва унинг аҳамияти.

Бу масала бўйича талаба мустақил давлатимизнинг биринчи Конституцияси қабул қилиниши миллий давлат, дунёвий ижтимоий тузумнинг қарор топишида Республика суверенитетини ҳуқуқий, сиёсий ва маънавий руҳий жиҳатдан мустақамлашда муҳим воқеа бўлганлигини ҳамда бу орқали жаҳон ҳамжамиятида суверен, демократик, ҳуқуқий давлат Ўзбекистон Республикаси пайдо бўлганлигини ёритиш керак.

Конституция яратилишида бутун халқимиз қатнашганлиги, бу БМТ ҳужжатлари, Инсон ҳуқуқлари Умумжаҳон Декларацияси, халқаро ҳуқуқ қоидалари ва Конституция негизига асос қилиб олинганлиги тушуниб етмоқ даркор.

Конституциямиз таркиби ва энг асосий ғояси инсонни, унинг ҳаёти, эркинлиги, шаъни ва кадр-қимматини ҳаммадан юқори кўядиган умуминсоний тамойилларга асосланиб яратилганлигини билиб олинг.

Ўзбекистон Конституциясида мулкчиликнинг хилма-хил шакллари ва иқтисодиётнинг бозор талабларига қаратилганлиги мустақамлаб кўйилгани, бу эса жамият муносабатларини уйғунлаштиришни кўзда тутувчи тамойиллар эканлигини аниқланг. Конституцияда ижтимоий ҳаёт либерализмининг мустақамланганлиги, кўпдан кўп жамоат бирлашмалари манфатларининг тан олганлиги, ҳар бир шахсни фаол иштирок этиши учун барча шараоитлар яратиб берилганлиги, виждон эркинлиги ва диний кадрларнинг эътироф этилганлигини билиб олинг.

Давлат ҳокимияти тузулишининг халқаро ҳамжамият томонидан ишлаб чиқилган демократик шаклларга ва энг аввало ҳокимиятларни Қонун чиқарувчи, Ижро этувчи ва Суд ҳокимиятларига ажратиб ҳар бирининг

ваколатлари доираси ва ўзаро таъсир механизмлари белгилаб берилганлигини эса тутинг.

Конституциясида эълон қилинган ижтимоий ҳаёт ва давлат ҳаётининг принциплари ва нормалари фуқароларнинг ҳуқуқ ва эркинликлари республикадаги барча миллат ва динлардаги кишилар ўртасида тинчлик, дўстлик, осойишталик, ишонч ва ҳамжиҳатликни мустаҳкамлаб бориш учун замин яратиб берадиган жаҳондаги энг адолатли демократик давлат Конституцияси эканлигини тушуниб етинг.

13-мавзу. Ўзбекистонда иқтисодий ислоҳатлар ва бозор муносабатларининг шаклланиши.

Режа:

1. Ўзбекистон Республикасининг бозор муносабатларини шакллантириш томон йўл тутиши. “Ўзбек модели” ва унинг томоийллари.
2. Иқтисодий ислоҳотлар, унинг стратегияси, устувор йўналишлари ва босқичлари.
3. Бозор инфратузилмасини шакллантириш. Республика иқтисодиётида юз бераётган таркибий ўзгаришлар.
4. Ўзбекистоннинг кучли ижтимоий йўналтирилган сиёсати ва унинг жамият ижтимоий барқарорлигини таъминлашдаги роли.

Адабиётлар:

1. Каримов И.А. Ўзбекистон бозор муносабатларига ўтишнинг ўзига хос йўли. Т. “Ўзбекистон”, 1993.
2. Каримов И.А. Ўзбекистон XXI аср бўсағасида: хавфсизликка таҳдид барқарорлик шартлари ва тараққиёт кафолатлари. Т. “Ўзбекистон”, 1997. 188-211 бетлар.
3. Каримов И.А. Ўзбекистон иқтисодий ислоҳатларни чуқурлаштириш йўлида. Асрлар 3-жилд. Т. “Ўзбекистон”, 1996, 175-366 бетлар.
4. Каримов И.А. Ўзбекистон XXI асрга интиломқда. Т. “Ўзбекистон”, 1999.
5. Усмонов Қ. Ғаниев Д. Ўзбекистон: мустақиллик одимлари. Т. 1995.
6. Усмонов Қ. Шарипов Ш. Ва бошқалар. Ўзбекистон- сиёсий ва ҳуқуқий ислоҳотлар сари. Т., “Ўқитувчи”, 1996.
7. Баркамол авлод Ўзбекистон тараққиётининг пойдевори. Т. “Шарқ” 1997.

Ўзбекистон Республикасининг бозор муносабатларини шакллантириш томон йўл тутиши. “Ўзбек модели” ва унинг томоийллари.

Мустақиллик эълон қилиниши билан Ўзбекистон бозор муносабатларини шакллантириш йўлида киришганлиги ва бу йўл конституцияда ўз ўзини топганлигини аниқланг.

Республика иқтисодиётининг дастлабки давридаги аҳолининг турмуш даражасини ҳисобга олиб ва халқро тажрибага ҳамда Республиканинг

Ўзидаги таббий ресурслар, хом ашё ва меҳнат ресурсларига таяниб туриб, Ўзбекистонда бозор иқтисодиётига ўтишнинг ўзига хос, мустақил йўли ишлаб чиқилиши иқтисодиётнинг И.А.Каримов томонидан олдинга сурулган қоидалари:

Бозор иқтисодиётига босқичма- босқич ўтиш:

Иқтисодий сиёсатини жамият манфаатларини кўзлаб амалга ошириш (кам таъминланган оилаларни ижтимоий доир чора- тадбирлар):

Ўтишдаврида давлатнинг тартибга солувчилик роли:

Қишлоқ хўжалиги ва унга боғлиқ бўлган қайта ишловчи саноат соҳаларини ривожлантириш:

Бозор қурилмасининг қарор топиши ва изчил суратда ривожланиб боришига хар томонлама ёрдам кўрсатинг.

Бозор иқтисодиётига ўтишнинг асосий шарти тариқасида иқтисодиётнинг мустақил фаолияти кўрсатиб боришни таъминлаш.

Ўзгарувчан бозор шароитларида меҳнат қилишга қодир бўлган юқори малакали кадрларни етиштириш каби масалалар очиб берилсин.

Шўро империяси давридаги мустабид ва манфурлашган тизимда, Ўзбекистон ўз тараққиёти йўлини ишлаб чиқишдан, ўз ватанида ислохатлар қилишдан у жаҳон ҳамжамиятидан, тараққий топган мамлакатлардан, ижтимоий ҳаётнинг барча соҳаларида орқада қолди. Ўзбекистон бир ёклама мажрух бесўнақай иқтисодиётни мерос қилиб олди.

Ҳозирги кунда тараққиётнинг “Ўзбек модели” бутун обрўли халқаро иқтисодий ташкилотлар, жаҳоннинг кўпгина мамлакатлари томонидан тан олинмоқда. Энг асосийси ҳаётнинг ўзи уни тасдиқламоқда.

“Ўзбек модели” якуни шуки, иқтисодиётга ортиқча тус берилмади, уни мафкурадан ҳоли этилди. Иқтисодий ислохатларини ўтказишда давлатнинг роли кучайтирилди, бозор муносабатларига ўтиш одамлар ўзгартириш билан боғлиқ ҳолда, аста-секин содир бўлди, иқтисодий ислохатлар кучли ижтимоий сиёсат билан қўшиб олиб борилди, бу эса ижтимоий кескинликнинг олдини олишга олиб келди. 1996 йилга келиб саноат маҳсулотларини ишлаб чиқариш ошди. Ислохатларнинг ҳуқуқий асоси яратилди. 1994 йилда миллий валюта жорий қилинди. 1997 йилдан Ўзбекистон иқтисодий ислохатларнинг 3- босқичига кирди. 1997 йилда хусусий кичик корхоналарнинг сони 100 минг, деҳқон хўжаликларининг сони 19,5 мингдан ошиб кетди.

Булар мулкдорлар синфнинг шаклланишига имконият яратилганлиги демакдир.

Иқтисодий ислохотлар, унинг стратегияси, устувор йўналишлари ва босқичлари.

Бу масалани ёритишда маъруза ва кўрсатилган адабиётлардан фойдаланган ҳолда амалга оширилган иқтисодий ислохатлар, унинг стратегияси, устувор йўналишлари ва уларнинг босқичма-босқич амалга оширилганлигини исботлаб беринг. Бунда бозор муносабатларини ҳуқуқий жиҳатдан маъминловчи қонунлар, меъёрий ҳужжатлар мажмуини яратилиши

очиб беринг. Мулкни давлат тасарруфидан чиқариш ва хусусийлаштириш орқали кўп укладли иқтисодиётнинг барпо этилиши ва ниҳоят мулкдорлар синфини шакллантириш йўлида олиб борилган сиёсатни тушунтириб беринг.

Бу борада Конституциямиз мулкчиликнинг хилма хил шакллари ва иқтисодиётнинг бозор талабларига қаратилганлигини мустаҳкамлаб қўйилганлиги, уйғунлаштиришни кўзда тутилганлиги, хусусий мулкнинг тан олинishi бу эса ўз навбатида инсон ижтимоий- иқтисодий ҳуқуқ эркинликларини чинакам амалга оширилишининг кафолати эканлигини билиб олинг.

Бозор инфратузилмасини шакллантириш. Республика иқтисодиётида юз бераётган таркибий ўзгаришлар.

Мустақиллик туфайли бозор инфратузилмасини шакллантириш учун имкониятлар қўлга киритилганлигини, бу орқали инвестициялашнинг давлат томонидан рағбатлантирилиши моҳияти бунинг самараси сифатида Республикамизда ёқилғи мустақиллигининг таъминланганлиги, бу борада Бухоро нефтини қайта ишлаш заводининг бунёд этилиши, кончилик саноатини ривожлантириш бўйича “Зарафшон-Ньюмонт”, замонавий автомобиль ишлаб чиқариш бўйича “ЎЗДЭУ авто” Ўзбекистон –Корея қўшма автомобиль заводининг бунёд этилиши мамлакатимиз иқтисодиётининг ривожига қўйилган дастлабки қадам эканлигини исботланг.

Мустақиллик шароитида аграр ислоҳатлар ўтказилиши натижасида қишлоқда мулкый муносабатларнинг ўзгариб бориши. Бу борада деҳқон фермер хўжаликларининг вужудга келиши қишлоқда бозор инфра тузилмасини яратишдаги дадил қадамлар эканлигини исботланг. Бу борада ғалла мустақиллигига эришиш йўлида амалга оширилаётган тадбирларни эсда тутинг.

Ўзбекистоннинг кучли ижтимоий йўналтирилган сиёсати ва унинг жамият ижтимоий барқарорлигини таъминлашдаги роли.

Мустақиллик эълон қилинганч Ўзбекистонда бозор муносабатларини шакллантириш давр талабига айланди. Бозор муносабатларига ўтиш даврида ижтимоий муаммолар ва зиддиятлар кескинлашади, бу эса миллий хавсизликка, фуқаролар тинчлиги ва барқарорлигига хавф солиши мумкун. Ижтимоий ҳимоя бу глобал муаммо ҳисобланади.

Ўзбекистонда ижтимоий зиддиятларнинг олдини олиш учун 1992 йилдан бошлаб кучли, ижтимоий йўналтирилган бозор муносабатларига ўтиш модели шакллана бошлади. Бу модел МДХ аъзо бўлган давлатларга қараганда ўзининг авзаллиги билан ажратиб туради.

И.А.Каримовнинг “Ўзбекистон ХХІ аср бўсағасида: хавфсизликка таҳдид, барқарорлик шартлар ва таракқиёт кафолатлари” асарида ижтимоий зиддиятлар келтириб чиқарадиган сабаблар кўрсатилган, булар ижтимоий зиддиятлар ўз моҳиятига кўра ҳамиша сиёсий тус олиши, стихияли портлашлар, фуқоралар уришини келтириб чиқариши, одамларнинг моддий

аҳволини ёмонлашувига олиб келиши, бозор муносабатига ўтиш енгил, ижтимоий қийинчиликларсиз осон кечмаслиги асослаб берилган.

Маълумки, мустақил Ўзбекистон эски тузумдан-хусусий мулкни тан олмаслик мафкурасини, моддий бойликларни марказдан туриб тақсимлаш иллатларини, сохта тенгликни, коррупцияни одамларнинг оғир моддий аҳволини, ишсизлигини, “ўтмишни қумсаш кайфиятлари”, одамлар норозилигига озуқа берувчи шовинизм ва сохта ватанпарварлик эскича тафаккурни мерос қилиб олади.

Ўзбекистон ана шундай оғир вазиятда ижтимоий муаммони ҳал қила олди. Бу муаммони ҳал этишда Республиканинг ўзига хос, ўзига мос хусусиятлари, хусусан маданияти, урф-одатлари, анъаналари, демографикҳолати, 2 миллион кўп болали оналар, 2,5 миллион нафақахўрлар ва бошқалар ҳисобга олинди, ижтимоий адолатлилик тамойилига риоя қилинди.

Ислоҳотларнинг биринчи босқичида иқтисодиёт эркинлаштирилмади, истеъмол молларининг нархлари кўйиб юборилмайди. Аҳолининг ҳаддан ташқари қишлоқлашувига тенгсизликка йўл қўйилмайди. Чунки, табақалар ўртасида катта фарқ бўлса у ҳолда ижтимоий барқарорлик учун хавф туғулади. Бу сиёсат бошқа давлатлар, сиёсатидан ўз авзаллиги, самарадорлиги билан ажралиб турганлигини тушуниб олинг. Бу адолатли сиёсат аҳоли ижтимоий бирдамликни таъминлаб берди. Ўзбекистонда кучли ижтимоий сиёсатни амалга оширилиши демократик ва иқтисодий ислоҳотларни муваффақиятли амалга оширилганлигининг: уларнинг орқага қайтмаслигининг жуда муҳим шарти ва гарови эканлигини билдирди.

Ўзбекистонда ногиронлар ёлғиз оналар, етим болалар, кексалар, камбағалларга давлатимиз алоҳида эътибор бераётганлигини, бу эса давлатимизнинг ижтимоий негизини, унинг барқарорлигини таъминлашда муҳим қафолат эканлигини асослаб берилганидир.

Мамлакатимизда “Аҳолининг турмуш даражаси, ўсиши шароит ва ишончли қафолатлар яратиб берувчи омиллар тобора ортиб бормоқда”,- деб ёзган эди юртбошимиз И.А.Каримов.

14-мавзу. Миллий истиқлол ғояси унинг моҳияти, тарихий илдизлари ва аҳамияти.

Режа:

1. Миллий истиқлол мафкураси мустақиллигимизнинг зарурий эҳтиёжи сифатида.
2. Миллий истиқлол мафкурасининг вазифалари.
3. Миллий истиқлол мафкураси-жамятимизнинг тараққиёт дастури.

Адабиётлар:

1. Каримов И.А. Истиқлол йўли: муаммолар ва режалар. Асарлар.1-жилд. Т. “Ўзбекистон”, 1996.

2. Каримов И.А. Миллий мафкура ҳақида. Т., “Ўзбе-кистон”, 2000.
3. Каримов И.А. Миллий истиқлол мафкураси – халқ эътиқоди ва буюк келажакка ишончдир. Т., “Ўзбекистон” 2000.
4. Каримов И.А. Ўзбекистоннинг ўз истиқлол ва тараққиёт йўли. Т., “Ўзбекистон” 1992.
5. Каримов И.А. Озод ва обод Ватан, эркин ва фаровон ҳаёт-пировард мақсадимиз. Т., “Ўзбекистон” 2000.
6. Ўзбекистоннинг энг янги тарихи. Мустақил Ўзбекистон тарихи. Т., “Шарқ” 2000.

Миллий истиқлол мафкураси мустақиллигимизнинг зарурий эҳтиёжи сифатида.

Маълумки Ўзбекистон собиқ итфоқдош республикалар ичида биринчилардан бўлиб, ўз мустақиллигини эълон қилган эди. Табиийки, айнан Ўзбекистон халқи биринчилардан бўлиб жамиятда юз бераётган кескин сиёсий ўзгаришлар ва қандайдир ғоявий тушунмовчиликларга дуч келиб, бир мунча гангиб мафкуравий бўшлиқ ҳолатига дуч келдилар. Республикамиз ичкарасида ва ташқарасида турли сафсаталар, ҳатти -ҳаракатлар, “ғоявий” курашлар, “хонаки” ва ажнабий сиёсатдонлар кўпайиб кетди. Илгари бир маромдаги турмуш ва бир қолибдаги фикрлаш тарзи бузулиб, саросималик, тўқнашувлар, ваҳима ва парокандалик кайфияти кучая борди. Ана шундай пайтда умумхалқ ва умумдавлат манфатларига мос келадиган энг мақбул йўлни танлаш, бунинг учун эса мафкуравий яккахокимликка барҳам берган ҳолда аҳолининг барча табақалари қатламларини, талаб эҳтиёжларини, маънавий руҳий чанқоқлигини қондира оладиган етук ва баркамол ғояни яратиш тарихий зарурат бўлганлигини талаба онгига етказинг.

Янгича шароитда Республикамиз мафкуравий ақидаларга ва бир қолибдаги сафсатобозликка бўйсунадиган, инсон халқ, жамият манфатларига путур етказадиган сиёсий мафкуравий ва давлат тузулмаларидан воз кечиб, ижтимоий адолатни, ҳафсизлик, ижтимоий муҳофазани, миллатни, дини, эътиқодидан қатъий назар барча фуқароларнинг ҳуқуқ ва эркинликларини, шаъни ва қадр-қимматини ҳимоя қилувчи мафкура яратилиши томон дадил кадам ташлаётганини такидлаб ўтинг.

Миллий истиқлол мафкурасининг вазифалари.

Ушбу масалани теранроқ ёритиш учун сиз Президентимиз И.А.Каримовнинг 1992 йил 2 июнда Ўзбекистон Республикаси Олий Кенгашининг ўнинчи сесиясида қилган маъруза материалларидан фойдаланишингиз мумкун. Чунки И.А.Каримов биринчилардан бўлиб жамиятда маънавий покланишни амалга, оширган, эски ақидалардан ҳоли бўлиш зарурлигини, шу асосида миллий истиқлол мафкурасини яратиш лозимлигини пайқади ва уни куннинг долзаб вазифаси қилиб қўйди. Ўз маърузасида Президентимиз бозор муносабатларига ўтишда муқаррар тарзда ҳисобга олинадиган ижтимоий онг, ижтимоий руҳият масаласига катта эътибор берди. И.А.Каримовнинг “Бугунги кунда халқни яқдил қиладиган

ишлар ва ғоялар оз эмас. Уларнинг ичида улуғи, энг олижаноби - Ўзбекистон Республикасининг мустақиллигини таъминлаш. Ана шу мақсад, ана шу ғоя атрофида бирлашсак, асло ҳор бўлмаймиз, азиз ватандошлар!”, деган сўзларига талабалар муносабатини билинг.

Миллий истиқлол мафкураси-жамиятимизнинг тараққиёт дастури.

Миллий истиқлол мафкураси Ўзбекистоннинг мустақиллика эришиши ҳақидаги сиёсий, илмий, назарий, тарихий, фалсафий, бадий ва диний қарашлар мажмуи, халқни келажакка ишонч, эътиқод руҳида тарбияловчи ғоявий қурол, барча тоифа кишиларни шу мақсад йўлида бирлаштирувчи ғоят қудратли маънавий омил эканлигини талабалар онгига етказинг.

Халқимизнинг азалий анъаналарига, удумларига, руҳиятига, тилига, динига мос ғоялар асосида одамлар онгига келажакка ишонч, меҳр-оқибат, инсоф, сабр-тоқат, адолат, маърифат туйғуларини сингдириш, умуминсоний кадриятларга асосланиб, жаҳон ҳамжамиятида, илғор давлатлар орасида тенг ҳуқуқли ва муносиб ўрин эгаллашга интилиш ҳиссини тарбиялаш, соғлом маънавий бой авлодни шакллантириш Миллий истиқлол мафкурасининг асосий моҳияти эканлигини урғуланг.

15-мавзу. Ўзбекистоннинг жаҳон ҳамжамиятида тутган ўрни ва роли.

Режа:

1. Ўзбекистон Республикаси тинчликсевар ташқи сиёсати асосларининг яратилиши ва унинг тамойиллари.
2. Ўзбекистоннинг жаҳон ҳамжамиятига қўшилиши ва халқаро нуфузининг ортиб бориши.
3. Ўзбекистон ва жаҳоннинг турли мамлакатлари ўртасида ҳамкорлик муносабатлари кенгайиб бориши.
4. Ўзбекистоннинг Марказий Осиё давлатлари билан ҳамкорлик алоқалари. Минтақада ягона иқтисодий макон яратиш йўлида.

Адабиётлар:

1. Каримов И.А. БМТ бош Ассамблеясининг 48-сессиясидаги маъруза, 1993 йил 28 сентябр, асрлар 2-жилд, Т., “Ўзбекистон”.
2. Каримов И.А. Ўзбекистон XXI аср бўсағасида хавфсизлик таҳдид, барқарорлик шартлари ва тараққиёт кафолатлари. Т., “Ўзбекистон”, 296-324 бетлар.
3. Ахмедов Э. Саидаминов З. Ўзбекистон Республикаси қисқача маълумотнома. Т., “Ўзбекистон” 1995.
4. Ватан туйғуси. Т., “Ўзбекистон”, 1996.

5. Левитин Л. Карлайл Д. Ислом Каримов – янги Ўзбекистон Президенти. Т., “Ўзбекистон”, 1996.
6. Усмонов Қ. Содиқов М, ва б, Ўзбекистон қарамлик ва мустақиллик йилларида. Т., “Ўқитувчи”. 1996.

Ўзбекистон Республикаси тинчликсевар ташқи сиёсати асосларининг яратилиши ва унинг тамойиллари.

Талаба биринчи саволга жавоб берганда ўз диққат эътиборини мустақил Ўзбекистонни халқаро субъекти сифатида белгилайдиган, унинг ташқи сиёсий ва иқтисодий алоқаларини тартибга соладиган кенг қўламли халқаро ҳамкорлик учун мустаҳкам ҳуқуқий кафолатлар яратиб берадиган қонунлар асосида олиб борилишига қаратади.

Ўзбекистоннинг бой табиий хом ашё захарлилари халқнинг ақл-заковати, маънавий имкониятлари, унинг жуғрофий ўрни дунёда жуда катта жуғрофий- сиёсий ва жуғрофий – стратегик қизиқиш уйғотиши, бу эса огоҳ ва хушёр бўлиши, ўз мустақиллигимизни сақлаб қолиши ва мустаҳкамлашни тақозо этади. Ўзбекистон тинчликсевар давлатдир. У ҳеч бир давлатнинг ички ишларига аралашмайди, барча ҳарбий-сиёсий можороларни тинч йўл билан ҳал этишга ва уларнинг олдини олишга қаратилган ҳар қандай ҳаракатларни, амалий қадамларни қўллаб- қувватлаб келди ва бундан буён ҳам қўллаб- қувватлайди.

Ўзбекистон БМТ, ЕХХТ байроғи остида тинчликни қўллаб - қувватлаш соҳасида амалга оширилаётган ҳар қандай тадбирларда иштирок этишга тайёр.

Айни вақтда у Қўшилмаслик ҳаракатининг аъзоси сифатида бирон бир ҳарбий блокда қатнашмайди, хусусан МДХ ҳудудида ҳарбий- сиёсий блокни шакллантириш талабларини рад этади.

1995 йилнинг июл ойида Ўзбекистон НАТОнинг “Тинчлик йўлида ҳамкорлик дастурига” қўшилиб коллектив ҳавфсизликни таъминлаш мақсади билан ҳамкорлик қилишда қатнашади.

Ўзбекистон чет мамлакатлар ва халқаро ташкилотлар билан ўзининг икки томонлама ва кўп томонлама ҳамкорлигини кенг ривожлантириш сиёсатини олиб боради.

Ўзбекистоннинг жаҳон ҳамжамиятига қўшилиши ва халқаро нуфузининг ортиб бориши.

Талаба бу саволга жавоб беришда Ўзбекистон Республикаси мустақил ривожланишга ўтган даврда суверен давлат сифатида жаҳон ҳамжамиятининг тўлақонли аъзоси, халқаро муносабат-ларнинг тенг ҳуқуқли субъекти бўлиб қолганини у жаҳон майдонига чиқиб олганини таъкидлаш лозим. Бу жаҳоншумуд тарихий аҳамиятга молик ғалаба ҳисобланади. Мустақиллик туфайли Ўзбекистон Республикаси ҳам халқаро сиёсатда мустақил қатнашадиган бўлиб хлқаро майдонда ўз ўрнига эга бўлди, у хорижий давлатлар билан ўзаро манфаатли ва тенг ҳуқуқли алоқаларни ривожлантириб келмоқда.

Ўзбекистон Республикаси ташқи сиёсатида қуйидаги принципларга амал қилиб келмоқда.

Ўзаро манфатли ҳар томонлама ҳисобга олган ҳолда давлат миллий манфатларининг устунлиги:

Тенг ҳуқуқлилиқ ва ўзаро манфатдорлик бошқа давлатлар ички ишларга аралашмаслик:

Мафкуравий қарашлардан қатъий назар ҳамкорлик учун очиклик, умуминсоний қадриятларга, тинчлик ва хавфсизликни сақлашга содиқлик:

Халқаро ҳуқуқ нормаларининг давлат ички нормаларидан устиворлиги:

Ташқи алоқаларни икки томонлама, ҳам кўп томонлама келишувлар асосида ривожлантириш.

Ҳозирги илмий-техникавий асрда бир мамлакат биргина ўз кучи, ўз бойлиги билан ўз-ўзини таъминлай олмайди, бу эса мамлакатлардан ўзаро манфатли интеграцияни ривожлантиришни талаб қилишни билмоқ лозим. Ўзбекистон халқаро майдонга чиқиши ва хорижий мамлакатлар билан иқтисодий-савдо алоқаларини ривожлантириш, қўшма корхоналар қуриш, турили шартномалар, битимлар тузиш орқали интеграция жараёнларида қатнашади ва бу жараёнда “бир давлат билан яқинлишиш ҳисобга бошқасидан узоқлашмаслик принцигига амал қилади”. Иқтисодий интеграция озодлигимизни, иқтисодий мустақиллигимизни йўқотмаслигимизни, Ўзбекистоннинг бирон бир давлатнинг таъсир доирасига тушиб қолмаслигини таъминлаши зарурлигини талаба тушуниб етмоғи лозим.

Ўзбекистон ва жаҳоннинг турли мамлакатлари ўртасида ҳамкорлик муносабатлари кенгайиб бориши.

Ўзбекистон 1992 йилдан БМТ тартибига кириб, бошқа мамлакатлар билан алоқаларни ривожлантириб бераётганлиги, у энг йирик банк ва молия ташкилотлари билан ҳам яқиндан ҳамкорлик қилиб, ўз хавфсизлигини таъминлаш йўлидан бораётганини талаба фаҳимлаш лозим. Ўзбекистоннинг халқаро майдонда нуфузли ошиб боришда юртбошимизнинг 1993 йил 28 сентябр БМТ бош Ассамблеясининг 48-сессиясида қатнашиб ундаги нутқида Ўзбекистонни танитганлигини таъкидлаш лозим.

1995 йил 24 октябрда И.А.Каримов БМТ 50 йиллиги муносабати билан сўзлашган нутқи аҳамиятини очиб беринг.

Президентимизнинг 1992 йил 26 февралда Хельсинки ҳужжатига имзо чекиши Халқаро қабул қилинган нормаларга бўйсунуши, амал қилинган асос солганлигини тушуниб олинг.

1996 –1997 йилларда Европа Иттифоқи билан Европалда Хавсизлик ва Ҳамкорлик ташкилоти ЕХХТ ва НАТО каби халқаро ташкилот билан ҳамкорликни йўлга қўйилиши Республикамиз хавфсизлиги ва ҳамкорлиги тараққиётини таъминловчи муҳим омил эканлигини билиш зарур.

1996 йил декабрда Лиссабон шаҳридаги анжуманда ЕХХТ билан муносабатларни ривожлантиришдаги жараён салмоқли бўлганлиги, чунки унда И.А.Каримов ЕХХТ нинг Ўрта Осиёдаги фаолиятини кучайтиришга оид таклиф киритганлигини ва бу эса унинг яқунловчи ҳужжатга кирганлигини билиб оилш шарт.

Ўзбекистон билан манфатли алоқаларни олиб боришга интилган барча Шарқ мамлакатлари билан сиёсий алоқаларни кучайтириш “Уз ДЭУ авто”, “Қабул – Тўйтепа текстил”, Қарши тўқмачилик мажмуи “ЎзБАТ”, “Ўз Италмотор”, “Ўзсаламан”, “Зарафшон-Ньюмонт”, “Оммон Тоз Глж филда” каби ва бошқа кўшма корхоналарнинг муваффақатини талабалар билан олмоғи зарур.

Ўзбекистон МДХга аъзо мамлакатлар билан икки томонлама ва кўп томонлама шартнома муносабатлари доирасида тенг ҳуқуқли шерикчилик асосида ўзаро фойдали ҳамкорлик қилиш тарафдоридир.

Ўзбекистоннинг Марказий Осиё давлатлари билан ҳамкорлик алоқалари.

Минтақада ягона иқтисодий макон яратиш йўлида.

Талаба шу саволга жавоб бериши учун И.А.Каримовнинг “Ўзбекистон XXI аср бўсағасида: ҳавфсизликка таҳдид барқарорлик шартлари ва тараққиёт кафолатлари” асарларнинг 320-323 бетларидан Ўзбекистон Марказий Осиё давлатлари даражасидаги интеграцияга алоҳида эътибор бериш зарур. Чунки “Бу интеграция ўз моҳиятини кўра ҳамиша халқ интеграцияси бўлиб келган ва шундай бўлиб келмоқда. Бутун тарих давомида бу минтақа халқлари ажнабий босқинчилар ҳукмронлигига қарши елкама-елка туриб курашиб келганлар. Бу халқларни мустақилликни қўлга киритиш, мустақил давлат тузиш ғоялари бирлаштирган. Бу халқлар Туркистон деб ном олган улкан асрлар давомида яшаб келганлар”. (300 бет).

Ўрта Осиё мамлакатлари ўртасида интеграция объектив заруратдир. Чунки бу минтақадаги ҳудудий бирлик, коммуникациялар, иқтисодийнинг етакчи тармоқларининг муштараклиги, сув хўжалиги ва энергетика объектларини биргалашиб ишлатиш, энергия захиралари билан таъминлаш эҳтиёжларидан келиб чиқди. Худди шу боисдан 1993 йил 3-4 январда Ўрта Осиё давлатлари раҳбарларининг учрашувида И.А.Каримов Марказий Осиё ҳамкорлигини вужудга келтириш, 1995 йилда эса “Туркистон умумий уйимиз” шиорини илгари сурди. Агар 60 миллион аҳолиси бўлган Ўрта Осиё мамлакатлари ташқи кучларнинг қаршилигига қарамай анъанавий ўзаро интеграция йўлидан борсалар, у ҳолда Марказий Осиё халқлари ўзларини-ўзлари барча саноат ва қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари билан таъминлабгина қолмай, ортиқча маҳсулотларини жаҳон бозорода сотишга ва муносиб ижтимоий турмуш фаровонлигига эришадилар.

Марказий Осиёда ягона иқтисодий макон, ягона иқтисодий сиёсат олиб борилар экан, мудофаа сиёсатларимиз уйғунлашар экан, бу иминтақавий интеграциялашув жараёни ижтимоий тараққиёт талабларига ҳам, минтақа халқларининг манфаатларига ҳам тўла мос тушади. Бу интеграция ташқаридан бўладиган таҳдидларга биргаликда қарши

курашишга, тамоман мустақилликни сақлаб қолишга, ҳавсизлик ва барқарорликни мустаҳкамлашга хизмат қилган бўларди. Шу маънода Президентимиз И.А. Каримовнинг “Марказий Осиё ҳамдўстлиги ўртасидаги интеграция бу XXI асрда бизнинг мустақиллик ва тараққиёт йўлимиздир” деган сўзларининг мағзини чақинг.

“ТАСДИҚЛАЙМАН”
Кафедра мудири _____
“ _____ ” _____ 2007 й.

“Ўзбекистон тарихи” фанидан назорат турлари ва шакллари бўйича

БАЛЛАР ТАҚСИМОТИ
1 ёки 2 - семестрда ўтказилади

Назорат тури	Назорат шакллари	Ҳар бир назорат учун белг. Макс.балл	Назоратлар сони	Назорат шакллари бўйича белгиланган макс.балл
Жорий назорат (ЖБ)	1. Оғзаки сўраш ва дафтар Юритиш	5	1	5
	2. Оғзаки сўраш ва дафтар Юритиш	5	2	10
	3. Оғзаки сўраш ва дафтар Юритиш	5	2	10
	4. Оғзаки сўраш ва дафтар Юритиш	5	2	10
	5. Оғзаки сўраш ва дафтар Юритиш	5	2	10
Жами:	-	-	9	45 балл
Оралиқ назорат (ОБ)	1. Ёзма иш ва тест	5x3+5	2	20
	2. Ёзма иш ва тест	5x3+5	2	20
Жами:	-	-	4	40 балл
Якуний назорат (ЯБ)	1. Ёзма иш	15	1	15
Ўаммаси:	-	-	14	100

Кафедранинг 2007 йил ____ _____ги йиғилишидаги ____ - сонли қарори билан тасдиқланган.